

Bakalářská práce

2011

Pechočová Kateřina

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

**Vývoj buddhistické architektury a symbolika pagod
a stúp**

Vedoucí práce: PhDr. Vít Erban, Ph.D.

Autor práce: Kateřina Pechočová

Studijní obor: Humanistika

Forma studia: prezenční

Ročník: čtvrtý

2011

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2011

.....

Poděkování patří vedoucímu bakalářské práce panu PhDr. Vítu Erbanovi za jeho rady, postřehy a připomínky při vedení mé práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Historie.....	8
1.1 Stúpa	9
1.2 Pagoda.....	10
1.3 Čhorten.....	11
2 Nejčastější symboly	13
2.1 Nága.....	13
2.2 Jakša.....	13
2.3 Pravotočivá ulita	14
2.4 Lotos	14
2.5 Slunečník.....	14
2.6 Slon.....	15
2.7 Kolo nauky	15
2.8 Nekonečný uzel	16
2.9 Vyobrazení Buddhy.....	16
3 Architektura a symbolika v kontextu konkrétních staveb.....	19
3.1 Indie	19
3.1.1 Osm poutních míst	21
3.1.2 Rádžagrha.....	27
3.2 Jáva	27
3.2.1 Borobudur.....	27
3.3 Čína.....	29
3.3.1 Šest architektonických typů pagod podle rozlišení Johannese W. Glarchoho:	31
3.3.2 Pagody období Tangů	31
3.3.3 Pagody období Liao	32
3.3.4 Pagody dynastie Song	35
3.4 Korea.....	36
3.4.1 Pagody chrámu Pulguksa	36
3.5 Japonsko.....	36
3.5.1 Typy japonských pagod	37

3.5.2 Asukadera.....	38
3.5.2 Yakushiji	39
3.5.3 Hōryū-ji	40
3.6 Tibet.....	41
3.6.1 Čhorteny v Samye.....	41
3.7 Srí Lanka.....	42
3.7.1 Anuradhapura	42
3.8 Nepál.....	43
3.8.1 Swayambhu stúpa	43
3.8.2 Boudha stúpa	44
Závěr.....	46
Seznam literatury.....	47
Seznam příloh.....	49
Příloha I. – Obrázková příloha	50
Abstrakt.....	55
Abstract.....	55

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je Vývoj a architektury a symbolika buddhistických pagod a stúp.

Veškerá architektura je spojena s kulturou, ve které se zrodila. V případě pagod a stúp jde o pevné pouto s buddhismem. Uspořádání budov v Asii, a to nejen těch sakrálních, se neobešlo bez použití náboženských symbolů. Indická architektura vycházela ve své symbolice z buddhismu a hinduismu, čínská z buddhismu, taoismu, konfucianství atd. Tyto kultury, ačkoliv měly vlastní tradici, zůstávaly v kontaktu mezi sebou (a rovněž s dalšími kulturami, jak se posléze dozvíme). Ať už šlo o období izolace či čilého obchodu, každá tato perioda měla specifický vliv na život lidí, takže i na umění. Některé vlivy byly podporovány, jiné potlačeny nebo modifikovány. Proto dnes můžeme obdivovat tolik různých uměleckých děl i staveb. Přestože naše společnost vyrostla na jiných principech a jiném náboženském systému, dokážeme objevit v buddhistickém umění zvláštní kouzlo. Můžeme obdivovat nesčetné sochy zpodobňujících buddhy i bódhisattvy, malby připomínající dávné či legendární příběhy, nebo se podívat nad prostou dokonalostí předmětů denní potřeby. Naším cílem jsou stúpy a pagody. Stúpa je předchůdcem pagody, mají tedy mnoho společného, ale i mnoho rozdílného.

Ve své práci bych ráda nastínila vývoj architektury obou těchto staveb, včetně čhortenu, a zároveň se zaměřila na jejich symboliku a význam. Cílem práce je popsat tyto buddhistické stavby a jejich vývoj v čase. Zároveň také seznámit se symboly, které jsou s těmito památkami svázány. Jak architektonické, tak symbolické prvky bych ráda prezentovala na několika konkrétních památkách.

Práci jsem strukturovala do tří hlavních částí. První část má za úkol přiblížit obecně stúpu, pagodu a také čhorten, který je vlastně himálajským typem stúpy. Zároveň jsem se zaměřila na původ stúp a pagod, na prvopočátky těchto staveb a symbolů, které s nimi souvisí dodnes. Druhá část je věnována jednotlivým symbolům, které se nejčastěji vyskytují v reliéfu a výzdobě pagod a stúp. Poslední část je zaměřena na konkrétní architekturu několika buddhistických zemí. V každé podkapitole uvádím příklad pagody či stúpy, která znázorňuje buddhistickou architekturu v daném regionu.

Při psaní mé práce jsem využívala převážně literaturu v anglickém jazyce, např. FISCHER, R. E. *Buddhist art and architecture, The Stupa: Sacred symbol of*

enlightment a McCALLUM, D. F. *The Four Great Temples*. Z dostupných českých či česky psaných publikací např. *Posvátná místa buddhismu*, AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu* a FORMAN, B. *Borobudur: kamenná legenda buddhismu*. Častým zdrojem mi byl také portál anglické Wikipedie. Další zdroje uvádím v seznamu literatury.

1 Historie

Pagody a stúpy patří neodmyslitelně k asijské architektuře. Tyto budovy mají velký sakrální význam. Úplné prapočátky těchto staveb můžeme zaznamenat ještě před obdobím spojeným s Buddhou Šákjamunim. Jak v Indii, tak v Číně i jinde v jihovýchodní Asii, se stavěly pohřební vozy, jejichž nejdůležitějším prvkem byl jakýsi baldachýn či slunečník, který se rozprostíral nad tělem zemřelého. Pokud se jednalo o významnou osobu, byl slunečník velice zdobný, nechyběly drahé látky, ze kterých byl zhotoven baldachýn, taktéž rukojeť slunečníku byla vyrobena ze vzácného dřeva nebo kovu, často byla vyřezána např. ze slonoviny. Slunečník, kromě toho, že je jedním ze šťastných buddhistických symbolů, je rovněž ukazatelem společenského postavení, takže čím vyšší hodnost měl zemřelý, tím více zdobných slunečníků se na voze objevilo. Jako symbol důležitosti slunečníky neodmyslitelně souvisí se stúpami a pagodami. Často se nad zemřelým stavěla dočasná pagoda, tento zvyk přetrvává v některých lokalitách Indie a Barmy dodnes. Např. v Siamu se těchto pagod užívalo také na pohřebních lodích (obdoba pohřebních vozů). Cestovatel Engelbert Kamepfer (1651-1716), vzpomíná ve své knize *History of Japan* na návštěvu Siamu, kde se setkal s pohřebními loděmi: „*Jedna z těchto lodí měla na své palubě dřevěnou pyramidovou věž, která byla korunována třemi látkovými deštníky. Na jiné byla věž sama tvořena látkou upevněnou na vysokém sloupu, připomínající japonskou dřevěnou, vícepatrovou pagodu.*“¹ Z Fa-Sienových zápisků rovněž víme, že se konstrukce pagod využívala také při nejrůznějších svátcích. Fa-Sien popisuje slavnost, která se pravidelně konala v Khótanu (dávné království, nacházelo se na Hedvábné stezce, západní Čína). Pro tuto slavnost byly postaveny alegorické vozy, na každém z nich stála pagoda vyrobená z bambusu, vyzdobená baldachýnem nebo slunečníky. Vozy byly také vyzdobeny ikonami různých božstev. Některé vozy měly v rozích postaveny repliky svatyň, do nichž byly umístěny sochy Buddhy. Celý průvod čítal asi dvacet vozů, které byly zdobeny květinami, vzácnými látkami i kovy, doprovázené po celou dobu hudbou.²

První stúpy byly vystavěny před mnoha staletími, sloužily jako relikviáře pro ostatky Buddhy Šákjamuniho. Po Buddhově smrti bylo údajně zřízeno prvních deset stúp (z toho osm na ostatky, jedna na urnu a poslední na uhlíky, které byly použity při Buddhově kremaci). „*Jeho tělo bylo spáleno, kosti rozděleny na osm dílů a nad každým*

¹ LONGHURST, A. H. *The Story of the Stūpa*, s. 4

² Srov. tamtéž, s. 7-8

z ostatků byla vybudována kopulovitá mohyla (stúp), která se stala symbolem a později i poutním místem miliónů vyznavačů jeho učení.“³ Později jich mělo být vystavěno až 84000⁴, a to na příkaz vládce Ašóky, jednoho z vladařů, za něž buddhismus nejvíce vzkvétal. Ašóka, vnuk vládce Čandragupty, byl úspěšným válečníkem. Usiloval o rozšíření území, v osmém roce své vlády však konvertoval k buddhismu. Tím začala velká propagace buddhismu a snahy o šíření dharmy.⁵

V některých časech byla výstavba stúp podporována, jindy musely být tyto chrámy a památníky opuštěny a vydány na milost nepřátelům. Pověšinou se jim ale dostalo opět pozornosti a péče, byly opraveny a znovu udržovány. Přesto mnohá tato pozoruhodná poutní místa zanikla nebo z nich zůstaly jen trosky či téměř neznatelné pozůstatky.

Stúpy i pagody slouží jako chrámy, místa shromáždění. Některé menší stúpy jako památníky a upomínky na legendární události, které mají pro buddhismus a jeho věřící velký význam. Často upomínají na nejdůležitější milníky Buddhova života, jako je jeho narození, roztočení kola nauky atd. Pagody i stúpy se odlišují kraj od kraje, nejen materiálem, ale i způsobem využití.

1.1 Stúpa

Stúpy jsou architektonickým modelem kosmu. Jejich symbolika je také silně spjata s přírodními živly. Přímým předchůdcem stúp jsou mohyly. Tyto mohyly byly v Indii stavěny ještě před příchodem buddhismu. „*Někdy měly mohyly komoru, v jiných případech byly bez ní. Tradičně mohyla obsahovala komoru vystavěnou z granitových desek. Jedna z desek vždy tvořila víko či střechu, a když se odstranila, odkryla množství keramických nádob a uren.*“⁶ Mohyly, které neměly komoru, byly vždy označeny těžkými kamennými deskami, aby mrtví nebyli rušeni.

Pro nestarší stúpy byla typická zploštělá kupole, posazená na nízké čtvercové základně. Kupole souvisí s živlem vody. Vrchol stúpy byl zakončen malým balkonem, který byl obehnán zábradlím, tzv. *harmikou*. Harmika je spojena s prvkem země. Vrchol kupole je zakončen špicí zdobenou kotouči symbolizujícími oheň, na jejímž konci se nacházejí „slunečníky“, které představují Buddhu, sanghu a dharmu, zároveň také éter či vzduch. Není však výjimkou, že je těchto kotoučů a slunečníků více. Celou stúpou

³ GAMPERT, V. *Moudrost a umění starých Indů*, s. 107

⁴ Podle tehdejších představ se lidské tělo sestávalo také z 84000 atomů.

⁵ Srov. CHICARELLI, C. F. *Buddhist art: an illustrated introduction*, s. 57

⁶ LONGHURST, A. H. *The Story of the Stüpa*, s. 12

prostupuje centrální osa, kamenná špice. Osa stúpy je jakýmsi pojítkem mezi nebem a zemí. Představa kopí jako osy země, či spojnice mezi Nebesy a Zemí, se objevuje již v hinduismu. Pro obě náboženství bylo toto kopí ztotožňováno s horou Méru.⁷ Samotná stúpa byla obehnána zábradlím, a vedly k ní čtyři brány, *tórány*. Tórány naznačovaly čtyři světové strany, rovněž měly být připomínkou klíčových událostí Buddhova života (jeho narození, osvícení, roztočení kola nauky a jeho odchod do parinirvány). Tyto brány byly zdobeny různými reliéfy. Zobrazovaly často příběhy z buddhismu, ze kterých se mohli poučit příchozí poutníci. Postavy zobrazené na reliéfu mají oděv z dané doby, proto z nich můžeme čerpat mnoho informací o tehdejších poměrech. Brány rovněž označovaly prostor, ve kterém věřící rituálně obcházeli stúpu.⁸

Nejčastějšími symboly, které můžeme u těchto staveb objevit, se vztahují k Buddhovi, nedílnou součástí je socha či sochy Buddhy a bódhisattvů. Často nacházíme přírodní motivy zobrazující zvířata, rostliny nebo také božstva převzatá z proto-indického náboženství či hinduismu. Mnohé postavy z tradičních véd byly postupně začleněny do buddhistického učení, proto není divu, že jsou často součástí reliéfu a nástěnných maleb.

1.2 Pagoda

Nejstarší pagody byly stavěny z kamene, proto se mnohé z nich dochovaly. Při stavbě mladších pagod bylo hlavním materiálem dřevo. Dřevěné pagody byly proto často obnovovány, aby se nám dochovaly až dodnes. Výjimkou nejsou ani pagody stavěné z cihel. Můžeme se setkat s pagodami různých tvarů i velikostí. *„Mají rozličné tvary, ale vždy se sestávají ze tří komponentů: podstavce, který symbolizuje posvátnou horu Meru, těla, příčně členěného do lichého počtu stupňů a ozdobné špice. V zásadě označují místo, obvykle v závěru buddhistického kláštera, kde byla uložena relikvie (světcův zub, vlas, článek prstu, textilie, žebrací miska, ale i písemnost či socha) nebo ostatky význačného mnicha.“*⁹

Pagoda je pokračovatelkou stúpy, ze stúpy vychází. Přesto se značně modifikovala, a když dnes srovnáme pagodu a stúpu, najdeme jisté podobnosti, více však rozdíly. Velký vliv na architekturu pagod mělo prostředí, ve kterém vznikaly. Stavitelé se snažili

⁷ Srov. BRAUEN, M. *Mandala: posvátný kruh tibetského buddhismu*, s. 26-27 a AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 33

⁸ Srov. AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 33 a BRAUEN, M. *Mandala*, s. 26

⁹ OLIVOVÁ, L. *Tradiční čínská architektura*, s. 131

napodobit tradiční čínské stavby, konkrétně hanské vstupní pilíře a strážní věže. Z původního čtvercového půdorysu se vyvinuly půdorysy šestiboké či osmiboké, které symbolizovaly trigram. Jako všechny stavby v Číně i pagody byly stavěny podle umění geomantie, známé také pod názvem feng šuej. Toto tajné umění se zabývá uspořádáním prostoru ať už vnitřního či venkovního. Základem je uspořádání budov podél severojižní osy. Objekty na této ose pak vytvářejí uzavřené komplexy, které obyvatele chrání od nepřátel z řad lidí, ale i před démony a zlými duchy. Budova by měla splynout s přírodou a utvářet s ní harmonický celek.

1.3 Čhorten

Čhorteny spolu s pagodami a stúpami jsou významnými památníky buddhismu. Je nutné ho zde zmínit, jelikož se jedná o typ stúpy hojně rozšířeného v Tibetu, Nepálu a také okrajových oblastech Číny. Sporadicky se vyskytuje také v jiných zemích, kde působí sangha. Čhorten má z těchto staveb pravděpodobně nejvypracovanější symboliku. Rozlišujeme čhorteny postavené za účelem ovládnutí zdivočelé krajiny, tzv. *dudul čhorten* a čhorteny – relikviáře, neboli *namgyal čhorten*, sloužící jako úložiště na ostatky buddhů a dalších svatých mužů. Čhorteny se stavěly také uvnitř chrámu, kde byly užívány k vystavění vzácných předmětů. Stejně jako malé čhorteny stavěné uvnitř jiných budov, tak i velké čhorteny měly ve svém „těle“ otvor, který sloužil i jako svatyně či místo k meditaci.¹⁰

Jak jsem naznačila výše, tyto stavby se vyznačují bohatou symbolikou, proto bude třeba vysvětlit strukturu čhortenu aspoň ve zkratce.¹¹

- ❖ Základna – představuje Dharmadhátu (Říši dharmy), která je smyslem všeho.
- ❖ Lví trůn – symbolizuje čtyři nebojácnosti, které jsou prostředkem k osvícení. Značí čtyři Buddhovy dovednosti: schopnost poznat to, co je poznatelné; znalost všech překážek a způsobů, jak je překonat (tato znalost by měla být předávána ostatním bytostem); znalost cesty odříkání, skrze niž jsou získávány všechny ctnostné vlastnosti (tato cesta je dokonalá); vědomí toho, že všechna zkaženost bude zničena.
- ❖ Podstava – představuje deset správných úkonů, které vytvářejí zásluhy a ctnosti, nutné pro následování cesty; první tři se vztahují tělu, další čtyři k projevu a poslední tři k mysli.

¹⁰ Srov. *The Stupa: Sacred symbol of enlightenment*, s. 236

¹¹ Srov. tamtéž, s. 237-240

- ❖ První terasa – čtyři základy bdělosti¹²; konkrétně bdělosti těla, pocitů, mysli a duše.
- ❖ Druhá terasa – čtyři ryzí umírnění: nekonat nectnostné činy, které ještě nebyly konány; zanechat nectnostných činů, které už jsou konány; konat ctnostné činy, které ještě nebyly konány; nedat ctnostným činům, které jsou konány, zaniknout.
- ❖ Třetí terasa – čtyři základy nadprůměrných schopností: meditativní zkušenosti založené na mysli, úsilí, analýze a dobrovolnosti.
- ❖ Čtvrtá terasa – pět duchovních schopností: víra, snaha, bdělost, koncentrace a moudrost.
- ❖ Základna ve tvaru vázy – pět duchovních sil (viz duchovní schopnosti).
- ❖ Základna a podpěra harmiky – osmidílná stezka: ryze čistý pohled, vymýšlení konceptu, projev, chování, živobytí, snažení, meditace a koncentrace.
- ❖ Dřevo života – deset znalostí: znalost dharmy; znalost myšlenek ostatních; empirické znalosti; znalost utrpení; znalost příčiny utrpení; znalost zániku utrpení; znalost, jak ukončit utrpení; znalost věcí, které vedou k beznaději; znalost neplodnosti věcí.
- ❖ Harmika – jako čtyři osvícené moudrosti, které umožňují buddhům aktivovat čtyři cesty vysvobození: pomoc ostatním poznat, co je poznatelné; opustit to, co má být opuštěno; učit, co je třeba, aby bylo naučeno; pomoci ostatním dosáhnout nejvyššího osvícení Buddhy.
- ❖ 13 kotoučů – 13 stádií bódhisattvy: bódhisattva radostný, neposkvrněný, objasňující, zářivý, těžko porazitelný, prokázaný, dalekosahající, neochvějný, vševědoucí a oblak dharmy. Další tři kotouče symbolizují tři možnosti, které mohou nastat při výuce dharmy: všichni žáci slyší, akceptují a praktikují učení; nikdo neslyší, neakceptuje a nevykonává učení; někteří žáci slyší, akceptují a praktikují učení, zatímco ostatní ne.
- ❖ Slunečník – ochrana soucitu; velký soucit Buddhy vzešel z jeho vševědoucnosti; volný od všech pozůstatků zájmu o sebe, otočil teplo soucitu rovnoměrně na všechny bytosti.
- ❖ Špice – jako dokonalá Dharmadhātu pochopená vševědoucností plně osvícených buddhů, popisována jako samovolná prvotní moudrost, jednotná podstata a úplně přímé chápání všech aspektů reality.
- ❖ Čhorten jako celek – tři aspekty osvícené bytosti.

¹² Pojmem bdělost se zde myslí nadprůměrná všímavost ke stavům mysli, duše i těla.

2 Nejčastější symboly

V této kapitole si nastíníme nejčastější symboly, které byly užívány při výzdobě stúp a pagod. Jejich význam je nejen estetický, ale také duchovní. Stejně jako architektura, tak i umění se vyvíjelo spolu s ní. V průběhu času dostávaly tyto umělecké prvky různé podoby.

2.1 Nága

Nágové a *náginí* jsou v indické kultuře spojeni s vodou. Jsou to duchové řek, oceánů, jezer a vodních ploch všeobecně. Voda je považována za životodárnou sílu, *nágové* jsou proto také strážci této životní síly. O jednom z nejdůležitějších se můžeme dočíst už ve starých hindských mýtech, kde se objevuje jako kosmický had, na jehož zádech odpočívá bůh Višnu. V buddhistické architektuře se reliéfy *nágů* rovněž objevují, nejdůležitější je pro nás pravděpodobně zobrazení *nágy* Mučalindy s Buddhou. Připomíná příběh Buddhova osvícení, kdy ho po sedm dní chránil *nága* Mučalinda. Mučalinda Buddhu sedmkrát obtočil svým tělem a rozprostřel svou kápi nad Šákjamuniho hlavou. Po sedmi dnech, když bouře utichla, se *nága* podle legendy proměnil v chlapce a uklonil se Buddhovi na znamení úcty a oddanosti. Socha s tímto motivem se našla například v Kambodži a Thajsku. Nejznámější *náginí* představují bohyně posvátných řek Gangy, Jamuny a Sarasvatí. *Nágové* sloužili také jako strážci dveří. Často je můžeme nalézt na výzdobě tóran nebo přímo u dveří chrámu.¹³

2.2 Jakša

Duchové země, minerálů, vzácných kovů a dalších pokladů země. Mohou být vyobrazeni jako muži či ženy. Pokud jde o ženy (*jakšini*), pak se často zpodobňují v póze „trojího prohnutí těla“ (*tribhanga*)¹⁴. Jejich propojení s přírodou je také vyjádřeno dalšími přírodními, hlavně rostlinnými motivy. Často se jednou rukou přidržují stromu.

¹³ Srov. ZIMMER, H. *Myths and symbols in Indian art and civilization*, s. 59-60

¹⁴ Tato póza vychází původně z hinduismu a také z národního indického tance odissi. Překlad doslova znamená „trojí zlomení těla“. Tento postoj spočívá v ohnutí krku, prohnutí se v pase a v koleni. Tribhanga je také spojována s Krišnou, který byl z božstev nejčastěji zobrazen v této póze. Srov. *Wikipedia: Tribhanga* 29. 11. 2010 [online], [cit. 2010-12-12]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Tribhanga>>

2.3 Pravotočivá ulita

Ulita je považována za jeden z osmi šťastných symbolů. Kromě jejího využití v náboženské symbolice, se s ní můžeme nejvíce setkat při vyobrazení Buddhy. Pravotočivost ulity souvisí s *lakšanami* („32 příznivých znaků velkého muže“), konkrétně s Buddhovými kudrnatými vlasy, které se stejně jako ulita stácejí ve směru hodinových ručiček. Dále pak s jeho mocným hlasem, který hlásá dharmu, symbol stočené ulity se někdy používá právě na Buddhově hrdle, aby zdůraznil tuto jeho vlastnost.¹⁵

2.4 Lotos

V hinduismu je symbol lotosu spojen se zrozením Brahmy a s bohyní Lakšmí.¹⁶ V buddhismu pak s bódhisattvou Padmapáni či Avalokitéšvarou. Tento bódhisattva je znázorněn s lotosem v levé ruce, pravou ruku v gestu *varadámudrá* (mudra „dávající dar“). Avalokitéšvara na sebe dokáže vzít jakoukoli podobu, např. muže, ženy, zvířete či hmyzu. Svou podobu volí podle okolností. Z hlediska ženského principu, lotos odkazuje k bohyni Lakšmí, která je kromě bohyně bohatství, štěstí a krásy, považována taktéž za matku přírodu. Symbolizuje konec všech bytostí na tomto pozemském světě, stejně tak jako nezničitelnou přirozenost, která se nalézá ve všem. Další spojitostí, kterou můžeme nalézt, je buddha. A to konkrétně pojem pradžná páramitá, který bychom mohli volně přeložit jako nejvyšší osvícená transcendentální moudrost. Tato moudrost je ženským aspektem světového buddhy (tj. buddhy obecně) a také aspektem všech bódhisattvů, zároveň můžeme říci, že tito spasitelé jsou její projekcí či nástrojem.¹⁷

2.5 Slunečník

Již od počátku je motiv slunečníku součástí výzdoby pagod i stúp. Nejčastěji se objevují tři slunečníky symbolizující Buddhu, Sanghu a Dharmu. Jindy jich může být až třináct (číslo 13 vyjadřuje královský majestát). Podle legendy získal Buddha slunečník od krále *nágu*. Takový slunečník byl velmi zdobný, za zlata, vykládaný drahými kameny,

¹⁵ Srov. BEER, R. *Symbols tibetského buddhismu*, s. 32-33

¹⁶ Někdy také Šrí nebo Padma (=lotos)

¹⁷ Srov. ZIMMER, H. *Myths and symbols*, s. 97-102

příkrášlen nádhernými látkami. V konkrétním spojení s Buddhou se jedná o slunečník bílé barvy. Bílý slunečník odkazuje na Buddhovy schopnosti odvracet od klamu.¹⁸

2.6 Slon

Slon je rovněž spojován s bohyní Lakšmí. Sloni se v indické mytologii vyskytují často. Podle legend byli stvořeni z vejce a původně měli křídla. Vznášeli se spolu s mraky a dokázali ovládat déšť.¹⁹ Sloni jsou podle mýtů mraky chodící po zemi. Symbolický příběh o takovémto slonu, můžeme objevit v džátakách. V konkrétním příběhu se buddha snaží pomoci sousední zemi, kterou postihlo sucho, tudíž neúroda a hladomor. Buddha se proto rozhodne darovat sousedství otcova bílého slona. Jeho čin není vítán, a je odsouzen k exilu. Přeneseně slon představoval vlastně nágu, protože uchovával vodu, tudíž životní sílu. Buddhovým záměrem bylo dát sousednímu království vodu, tedy životní sílu v ní ukrytou. Vyobrazení slonů a vodních tvorů zdobí běžně buddhistické stavby, zejména ty dřevěné. Jejich funkcí bylo ochránit budovu před ohněm.

Ve svých kázáních se Buddha o slonu zmínil také v souvislosti s neukázněnou myslí. Probuzený učil, jak se s takovou myslí vyrovnat a pomocí techniky *śamatha* ji zklidnit. Pomocí vizualizace můžeme neklidnou mysl připodobnit k černému slonu. Postupně, jak se mysl zklidňuje a ukáží, prochází skrze devět stádií zklidnění, až se stane bílým slonem.²⁰

2.7 Kolo nauky

Kolo nauky také symbolizuje Buddhovo osvícení a jeho kázání („roztočení kola nauky“) v Antilopím háji, v Sarnáthu, dále pak v Rádžagrze a Šrávastí. Kolo neboli *čakra*, se objevuje už na nejranějších stúpách, kde se ještě Buddha nezobrazoval jako konkrétní osoba, ale pouze symbolicky. Jedním z výkladů symboliky kola nauky, je síla, která vyzařuje z Buddha (paprsky v podobě loukotí), a zároveň sílu buddhismu, jež „jako kolo rozdrtil vše, co mu stojí v cestě“.²¹ Často jsou u kola antilopy, které upomínají právě na Antilopí háj. „*Antilopa je také symbolem zřeknutí se světa, protože nikdy nespí dvakrát po sobě na stejném místě.*“²² Při meditaci se někdy používá (hlavně

¹⁸ srov. BEER, R. *Symboly*, s. 28 a ZIMMER, H. *Myths and symbols*, s. 105-109

¹⁹ Zde opět vidíme úzkou spojitost – sloni jsou spojeni s bohyní lotosu, ovládají vodu, výraz pro slona je stejný jako pro hada, to znamená nága.

²⁰ srov. BEER, R. *Symboly*, s. 81-82

²¹ OBUCHOVÁ, L. *Čínské symboly*, s. 60

²² BEER, R. *Symboly*, s. 83

v Tibetu) antilopí či jelení kůže. Díky ní získává meditující klid a poznání, kterého by jinak musel dosáhnout pomocí tuhé askeze.²³ Kolo rovněž symbolizuje tři klenoty buddhismu a zároveň etiku, moudrost a soustředění, které jsou zapotřebí k osvícení. „*Náboj kola reprezentuje etiku, která je ústředním bodem a vyrovnává mysl. Loukotě symbolizují moudrost, postupné uvědomění, které proniká nevědomostí. Obruč pak reprezentuje soustředěnou meditaci, která dává kolu tvar a zároveň umožňuje jeho pohyb.*“²⁴

2.8 Nekonečný uzel

Zobrazován v podobě *trojúhelníkovité spirály nebo vertikálně položeného diamantu se smyčkami ve čtyřech rozích*²⁵. Pro nás asi nejznámější v podobě svastiky. Je symbolem Buddhovy probuzené mysli. Je to velmi častý ozdobný prvek, zdobí sochy Buddhy, někdy byl používán s jinými symboly představující Buddhu, např. v blízkosti otisků chodidel.

2.9 Vyobrazení Buddhy

Zpočátku není Buddha vůbec zobrazován, jak jsem uvedla výše. V raných dobách je zastoupen symboly jako např. Kolo nauky, prázdný trůn s otisky nohou (často nazýván *lví trůn*) či jiné hlavně zvířecí podoby (např. jelen, lev). V 1. stol. př. n. l. můžeme zaznamenat první zpodobnění Buddhy jako osoby.²⁶ První vyobrazení Buddhy jakožto člověka si berou za vzor hlavně podoby *jakšů* (nejvíce mathurská škola). Inspiraci brali umělci také v józe. V umění můžeme rozeznat několik typů zobrazení Buddhy. Signifikantní jsou tři školy, a to: gandhárská, mathurská a amarávatská. Každá z těchto škol má svá specifika. Kromě indických vlivů přijala vzory z jiných kultur např. z Persie nebo z Řecka. „*Raná literatura popisuje jednotlivé atributy, takzvané lakšany, které jsou vyhrazeny zpodobněním Buddhy, tak jako ušníša, výrůstek na temeni jeho hlavy, nebo torzo tvarované jako lví tělo. Těchto třicet dva lakšan bylo v té době jedinou metodou, jak odlišit Buddhu od ostatních zobrazených postav.*“²⁷ Právě v těchto

²³ Tamtéž.

²⁴ BEER, R. *Symbols*, s. 37

²⁵ Tamtéž, s. 34

²⁶ Srov. FISCHER, R. E. *Buddhist art and architecture*, s. 41 – Tyto symboly často označovaly poutní místa. Také byly použity na pamětních sloupech, které dal vztyčit král Ašóka. Ašóka byl poutníkům vzorem, protože při vyhledávání posvátných míst souvisejícími s buddhy procestoval mnoho míst.

²⁷ Tamtéž, s. 44

lakšanách se umělecké školy shodují, rozdíly v jejich tvorbě jsou v zobrazení těchto znaků a ve zpracování Buddhova výrazu, rysů a oděvu. Např. gandhárská škola byla silně ovlivněna helénismem. „*Buddha je zde zobrazován jako muž apollónského typu, s rovným nosem splývajícím s linií čela, ale s pevně sevřenými ústy a těžkými víčky napolo zakrývající značně vystouplé bulvy.*“²⁸ Gandhárský buddha byl nejčastěji ztvárněn v postoji *contrapposto*²⁹, většinou také se svatozáří, oblečen do *himationu*, tedy dlouhé zřasené tógy, která zakrývá obě ramena. Tyto nejranější díla zobrazující Buddhu můžeme rozpoznat také podle toho, že se v jeho blízkosti málokdy vyskytují tradiční symboly s ním spojené. Zdá se také, že předlohou k prvním sochám Buddhy gandhárského typu byl král Demétrius.³⁰ Mathurský Buddha má také řecké rysy, jeho tvář je ale kulatější a usměvavější. *Ušníšu* zakrývá čapka a nařasený oděv odkrývá pravé rameno po mnišském způsobu. Tento Buddha silně připomíná dřívější sochy jakšů. Amarávatský Buddha je podobný Buddhovi z Mathury, je čistě indický. Ruce zachycují mudru. Roucho je stejné jako u mathurského typu.³¹

V Číně se zpočátku nejvíce zobrazuje Buddha Šákjamuni po gandhárském vzoru. Později, jak se buddhismus v Číně asimiluje a utváří podle místních tradic, dostává idea Buddhy mnohem více podob. Velmi rozšířeným zobrazením je Buddha se svými žáky nebo také tzv. Amitábhova triáda³². Velmi oblíbeným vzorem je také Kuan-jin. S nástupem dynastie Liao se začali zobrazovat převážně nižší božstva a Šákjamuni byl zpodobňován jen zřídka. V chrámech se také rozšířil zvyk stavět ochranná božstva, střežící chrám před negativními vlivy.³³ Japonští umělci si při prvních ztvárněních Buddhy brali příklad z Číny, avšak také z indické kultury. Velkou oblibu si získal také Buddha Amida, hlavně s rozšířením „školy čisté země“. Rovněž v Tibetu se můžeme setkat s četnými zobrazeními Buddhy a nejde jen o Buddhu Šákjamuniho. Předpokladem je vždy velká pestrost a barevnost. Buddha je často zobrazován se svatozáří. Pokud je zobrazen na fresce či svitku, bývá zakomponován do mandaly. Na zobrazení Buddhy má vždy vliv kultura, rovněž také další náboženství praktikovaná

²⁸ AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 35

²⁹ Postoj, při kterém postava stojí s vahou přenesenou na jednu nohu, čím jsou ramena a paže odkloněny od osy boků a nohou. Tento postoj dodává soše větší dynamičnost.

³⁰ Srov. *Wikipedia:Greco-Buddhist art* 11. 12. 2010 [online], [cit. 2010-12-12]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Greco-Buddhist_art>

³¹ Srov. AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 35 a 39

³² Jde o většinou o sousoší, které představuje Buddhu Amitábhhu, kterého obklopují dva bódhisattvové, většinou bódhisattva slunce a měsíce.

³³ KESNER, L. Obraz Buddhy v Čínském umění in KLIMTOVÁ, Z. et al. *Buddha: Obraz Buddhy Šákjamuniho v asijském umění*, s. 24-27

v dané zemi. Spolu se zobrazováním buddhů nechybí také kult bódhisattvů, který je ovlivňován dalšími kulty jako např. lamaismus, šamanismus či tantrismus.

3 Architektura a symbolika v kontextu konkrétních staveb

3.1 Indie

Vývoj architektury a potažmo umění bezprostředně souvisí s historií daného státu. Kromě původního proto-náboženství můžeme zaznamenat v indickém umění stopy nejrůznějších kultur. První zásadní vliv pozorujeme s příchodem Áryů. S nimi přišel do Indie sanskrt a védské náboženství. Perské znaky přinesli Achajmenovci, a řecké zase Alexandr Veliký. Od počátku je architektura samozřejmě úzce spjata s náboženstvím. Souvisí s pojetím vesmíru a je plna náboženských symbolů. Sochařství a ikonografie se řídily přesnými předpisy, které se postupem času různě měnily. Sochy a ikony nebyly jen předmětem uctívání, ale rovněž prostředkem k meditaci. Vyobrazené postavy byly zachyceny v určitém gestu (mudře), které mohli věřící napodobit, sloužícímu k duchovnímu cvičení.

První náboženské stavby v této době rozlišujeme na tesané do skály a volně stojící. Do první skupiny patří např. skalní svatyně, do druhé pak chrámy a právě stúpy. Od 4. století měla velký vliv také řecká kultura. Indické umění absorbovalo mnoho helénských myšlenek, řecké a buddhistické umění se spoluutvářelo celých tisíc let, od řecké invaze až po 7. století našeho letopočtu, kdy Indii dobyli muslimové. Díky řeckému působení se poprvé objevilo zobrazení Buddhy jako osoby. Řecký sloh byl až extrémně realistický. Což bylo nejhmatatelnější právě u zobrazení buddhů a bódhisattvů. Tento vliv se značně projevoval také v reliéfu staveb, do umění pronikali antičtí legendární hrdinové jako Herkules, který se později transformoval ve Vadžrapániho, obr Atlas, z nějž „se stal“ *jakša* atd. Stejný proces probíhal i s mytickými zvířaty a obludami. Běžní byli kentauři, ichtyokentauři či jiné mořské příšery (nejčastěji byly modifikovány v makaru). Podle nálezů se Řekové podíleli i na stavbě stúp, konkrétně baktrijský král Demétrius. Kolem roku 180 př. n. l. nechal ve městě Sirkap (Pákistán), které i sám založil, vystavět drobnou kamennou stúpu. V tomto helénském stylu se snažila pokračovat i kušánská dynastie, potom, co se rozpadla řecko-indická království. Za vlády Kušanů se rozvíjela mathurská a amarávatská škola.³⁴

³⁴ Srov. *Wikipedia: Greco-Buddhist art* 13. 1. 2011 [online], [cit. 2011-02-08]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Greco-Buddhist_art> a AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 16

Kolem 1. stol. př. n. l. se v indické architektuře zdatelně objevuje figurální umění. Zdobí stúpy a jejich tóraný. Nejčastěji se zobrazují lvi, sloni, *nágové* a také přírodní duchové (*jakšové* a *jakšini*). Ve výzdobě se již objevuje Buddha, ale jen symbolicky, na reliéfech představujících *džátaky*. Stúpy jsou v té době stavěny převážně z cihel a následně pokryty štukem. Méně trvanlivý materiál a pozdější útoky nájezdníků (Hunů) měly za následek, že ze stúp tohoto období se nám moc nedochovalo. Jak jsem již zmínila, za krále Ašóky (z dynastie Maurjovců) došlo k největšímu rozmachu ve stavbě stúp. Zpočátku jde o čistě monolitické stavby, jako např. v Sánči či Bharhutu. Nejvíce informací, kromě ruin, nám podávají pamětní sloupy, které Ašóka nechával hojně vztyčit spolu se stúpami. Kromě upozornění na posvátné místo, z nich můžeme odvodit i pravděpodobnou lokaci dalších stúp. Nejstarší stúpy se dochovaly převážně jako trosky, další zmínky o jejich podobě můžeme nalézt hlavně ve zprávách čínských mnichů, cestujících do Indie s cílem získat další poznatky o buddhismu.

Za dynastie Guptovců Indie dospěla do své zlaté éry. Vysoké úrovně dosahovala kultura po všech stránkách, takže také umění a architektura. V té době se začaly objevovat stúpy z kamene a cihel, vyztužené železnými čepy. Stavěly se stúpy zvonovitého tvaru.³⁵

Po dynastii Guptovců dobyli Indii Bílí Hunové. Na Indický poloostrov se šířil islám, nastala obnova hinduismu a s tím došlo k oslabení buddhismu. Ten se udržel na několika stěžejních místech, např. v Nálandě. Další mniši se stáhli do Číny a Himalájí. Středověké umění však nezaniklo, v těchto posledních buddhistických táborech přežilo a navázalo na guptovský sloh. O tom svědčí i tato citace: „*Velké stúpy na severovýchodě, v Nálandě a Paharpuru, se svými řadami nik vyplněnými štukovými a terakotovými památníky, jejich formy mandal, mnohé brány a terasy, připomínající javánský Borobudur, cíleně inspirovaly po staletí architekturu od Barmy po severovýchodní Asii.*“³⁶

Velká pozornost byla věnována postavám buddhy Amitábhy, bódhisattvům Vadžrapáni a Avalókitěšvarovi. Hodně se dostal do popředí také kult bohyně Táry (ženská emanace Avalókitěšvary). Ve středověku rovněž do indické kultury začal pronikat tantrismus. Mystika tantrických rituálů se přenesla i do umělecké tvorby. Byla značně složitá, plná spojitostí s oním světem. Ohledně pojetí Buddhy došlo k velkému přerodu, z Šákjamuniho kazatele se stala svatá bytost, která byla abstraktní, přesto však

³⁵ Srov. AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*, s. 45

³⁶ FISCHER, R. E. *Buddhist art*, s. 62

všemocná. Kromě toho, že byl Buddha zobrazován jako postava, je obklopen ve většině případů také symboly, které ho v dřívějších dobách zastupovaly. Hlavně v Kašmíru a Tibetu byl a dodnes je takto zpodobňován buddha Vairočana, jeden z transcendentálních buddhů. Kromě toho, že se v jeho blízkosti objevuje kolo nauky a další symboly, celá kompozice daného díla se řídí přísnými pravidly, nejen co se zobrazovaných postav a symbolů týče, ale také jejich počtu.³⁷

3.1.1 Osm poutních míst

V této kapitole bych se ráda zaměřila na několik významným stúp. Je těžké vybrat nejdůležitější či nejpozoruhodnější lokality související s buddhismem. Některé památky mají nespornou historickou hodnotu, jejich stav je však velice špatný. Staletí bez péče a údržby mají za následek to, že z mnohých budov se nám dochovaly jen trosky, přesto je však nutné je zde zmínit, neboť jsou důležitým bodem v historii stúp a pagod.

Skupina stúp, na něž se bezpochyby musíme zaměřit je tzv. Osm posvátných míst. Tyto lokality určil jako poutní místa sám Buddha. Vyznačují se tím, že se na nich odehrály nejdůležitější události Šákjamuniho života. Těmito místy jsou Lumbiní, Kapilavastu, Bódhgaja, Sarnáth, Kušinagara, Šrávastí, Sankášja a Vaišáli. V buddhismu jsou tyto stupy označovány konkrétními jmény, podle zázraku, který připomínají.

- ❖ Lotosová stúpa – postavena v Lumbiní. Údajně zde byla postavena první stúpa ještě za Šákjamuniho života. Upomínala na jeho narození.
- ❖ Stúpa osvětlení – postavena v Bódhgaje na památku Buddhova osvětlení. Někdy také označována jako stúpa překonání všech překážek, které musel Šákjamuni odstranit na cestě k buddhovství.
- ❖ Stúpa moudrosti – Sarnáth. Připomínka Buddhova prvního velkého kázání v Antilopím háji v Sarnáthu.
- ❖ Stúpa zázraků – Šrávastí. Zde Buddha prokázal svoji moc a sílu svého učení a zvítězil v disputaci nad nebuddhistickými filozofy. Kromě zázraku, při kterém nechal vyrůst během okamžiku z mangovníkového jádra celý strom, vykonal ve Šrávastí také zázrak párů³⁸.

³⁷ Srov. FISCHER, R. E. *Buddhist art*, s. 63-65

³⁸ „Pak Vznesený, stojící ve vzduchu ve výši palmy, vykonal zázrak párů. Spodní část jeho těla pohltily plameny a z horní části vytrysklo pět set proudů vody. Pak plameny přešly na horní část jeho těla a pět set proudů vody vytrysklo z jeho spodní části. Po dvaadvaceti variantách těchto „párů“ se Osvícený posadil na lotos a znásobil svou podobu tak, až dosahovala do nebe Akaništha.“ citováno z: *Posvátná místa buddhismu*, s. 87

❖ Stúpa sestoupení z nebe *Tušita* – Sankášja. Místo, kde Buddha, podle legendy, sestoupil z nebe *Tušita*, poté co zde kázal své matce své učení. Spolu s ním sestoupili Brahma a Indra.

❖ Stúpa jednoty – Rádžagrha. Symbol jednoty sanghy. Přes nástrahy Dévadatty, Buddhova bratrance, který usiloval Buddhovi o život a činil rozpory v buddhistickém společenství, zůstala sangha jednotná.

❖ Stúpa naprostého vítězství – Vaišálí. Místo posledního Buddhova kázání. Rovněž dějiště zázraku. Opice zde vyhloubily pro Osvíceného bazén a nabídly mu med.

❖ Stúpa parinirvány – Kušinagara. Zde dosáhl Buddha dokonalé moudrosti a vstoupil do parinirvány. Tato stúpa je symbolem tohoto aktu.

Lumbiní

Lumbiní je považováno za Buddhovo rodiště. Jedná se o významné poutní místo, které se nachází nedaleko hranic Indie s Nepálem. Ašóka dal na tomto místě postavit stúpu a vztyčit sloup, jehož vrchol zdobila socha koně. Ze zápisků čínských mnichů Fa-Siena a Süan-canga víme, že se v blízkosti Lumbiní nacházela studna a také „olejová řeka“, ve které se údajně koupala královna Májja, matka buddhy Šákjamuniho. Jak Fa-Sien, tak Süan-cang, upozorňuje na velké množství menších stúp a chrámů nacházejících se v celém areálu. Süang-cang ve svém díle zmiňuje čtyři stúpy stojící kolem místa Buddhova narození. Toto stúpy měly symbolizovat čtyři *lokapaly* – strážce světa, kteří přihlíželi Buddhovu zrození. Lumbiní prošlo za staletí velkým vývojem, od archeologických nálezů v 19. století, probíhají snahy o revitalizaci tohoto místa. Dnes tvoří jádro komplexu posvátný háj, ve kterém se nachází posvátné jezírko a chrám Mahádévi s Ašókovým sloupem, vystavěné na pozůstatcích dřívější stúpy. Od posvátného háje vede asi dva kilometry dlouhý vodní kanál, lemovaný mahájánovými a théravadovými chrámy. Na jednom konci kanálu, blíže k háji, se nachází „věčný plamen míru“, na druhém konci pak Pagoda věčného míru.³⁹

Kapilavastu

Město Kapilavastu bylo dávným sídlem královské rodiny Šákjů. Zde Buddha vyrůstal, toto místo je spojeno s mnoha významnými milníky v jeho životě. Za doby Fa-Siena

³⁹ Srov. *Posvátná místa*, s. 14-23, FA-SIEN *Zápisky o buddhistických zemích*, s. 57 a *The Stupa: Sacred symbol of enlightenment*, s. 20-23

bylo místo téměř opuštěné, mnichů se zde zdržovalo jen pomálu. Při své návštěvě však zaznamenal mnoho stúp upomínající na klíčové okamžiky Siddhártova života. Když Kapilavastu navštívil Süang-cang, bylo ještě opuštěnější. „*Popisuje několik set či tisíc malých stúp v poli směrem na severozápad, umístěných na památku zničení Šákjů rukama Virúdhaky.*“ Zároveň potvrzuje, že v okolí Kapilavastu se nachází další dvě stúpy, stojící na památku předešlých dvou buddhů – Krakučchandy a Kanakamuniho. Přesná lokace Kapilavastu však dodnes není jistá. Nejpravděpodobnějšími místy jsou vesnice Ságarihava či Piprahva v Indii, nebo lokalita v okolí nepálské vesničky Tilaurakot. Celé toto území mezi Nepálem a Indií bylo však doslova přesyceno archeologickými nálezy stúp, svatyň a jiných historicky cenných předmětů. Piprahva je pak považována za pravděpodobné místo výskytu jedné z osmi původních stúp, které ukrývaly Buddhovy ostatky. V ruinách této stúpy byly provedeny na přelomu 18. a 19. stol. významné archeologické nálezy. „*Roku 1898 byla objevena velká kamenná schránka obsahující malou schránku z mastku s vyrytým nápisem.*“⁴⁰ Ve stejném roce byly pak nalezeny další schránky ve tvaru stúp, odhadem z 5. či 4. století př. n. l., obsahující vzácné šperky a úlomky kostí.⁴¹

Bódhgaja

Bódhgaja je místem, kde Šákjamuni došel osvícení a stal se buddhou. Süan-cang informuje ve svém cestopisu o stúpe vystavěné králem Ašókou na hoře Gaja. „*Stúpa na jihovýchod od hory Gaje stála na místě rodiště buddhy Kášjapy, velkého askety, který se stal významným Buddhovým učedníkem. Na jih od této stúpy stály dvě další stúpy, vyznačující místo, kde Kášjapovi bratři, Gajákášjapa a Nadikášjapa, předtím než se stali Buddhovými žáky, prováděli ohňové oběti.*“⁴² Mnohé stúpy označovaly místa, o kterých Buddha uvažoval jako o místech vhodných pro dosáhnutí osvícení. Většina těchto památek byla nalezena na hoře Prágbódhi. Nejvýznamnější stúpou v Bódhgaje je chrám Mahábódhi. Tato stúpa byla postavena přibližně 250 let př. n. l. Ašóka měl v úmyslu založit zde klášter a svatyni. Na památku Buddha osvícení nechal zbudovat jako součást chrámu „diamantový trůn“ neboli *Vajrusanu*, který měl označovat místo, kde Buddha došel osvícení. Chrám jak je znám v dnešní podobě, byl rozšířen ve 2. stol. n. l., za dynastie Kušanů. Tato stavba z cihel je považována za jednu z nejstarších cihlových památek, dochovaných ve východní Indii.

⁴⁰ *Posvátná místa*, s. 31

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 27-31 a *The Stupa*, s. 23

⁴² *Posvátná místa*, s. 40

Centrální věž chrámu má další čtyři malé věže-svatyně ve svých rozích. Chrám obklopují tesaná zábradlí, vysoká kolem dvou metrů. Starší zábradlí z pískovce je datované do období kolem roku 150 př. n. l. Mladší, granitové, pak pravděpodobně pochází z guptovského období, tedy z 3. - 6. století. Pískovcové zábradlí zdobí mnoho motivů spjatých s hinduismem, např. Lakšmí, sloni atd. Novější zábradlí je plné soch buddhů a bódhisattvů, motivů stúp, lotosů a dalších symbolů souvisejících s Buddhou.⁴³

Sarnáth

Místo Buddhova prvního kázání, takzvaného roztočení kola nauky či zákona. Celý háj v Sarnáthu je spojen s řadou legend týkajících se Buddhy nejen v době, kdy byl Šákjamunim, ale také v období, kdy se nacházel v jiných životech a podobách. Antilopí háj se stal po Buddhově odchodu do parinirvány význačným poutním místem, zároveň také místem meditací a zakládání nových klášterů. Do Sarnáthu proudilo značné množství umělců, již za krále Ašóky posílali do Sarnáthu svá díla mathurští umělci. V guptovské době pak Sarnáth dosáhl ještě větší dokonalosti a krásy. V 5. století, když Sarnáth navštívil Fa-Sien, našel zde čtyři stúpy označující významná místa. O dvě století později Süan-cang objevil v blízkosti stúpy související s Buddhovým prvním kázáním a také sloup „zářící jako jadeit“⁴⁴, v němž se odrážela podoba Buddhy. V celém okolí se nacházely stovky svatyní a stúp připomínající nejen činy Buddhy Šákjamuniho, ale i ostatních buddhů našeho věku. Ve 13. století bylo město Varání, ležící v blízkosti Sarnáthu, úplně vydrancováno muslimskými vojsky, pod velením Muhammada z Ghúru. Ani Sarnáth se svými poklady se neubráníl tomuto plenění, roku 1794 byla pak část kamenů z původní stúpy odvezena na stavbu tržiště. Přes všechna tato úskalí se dodnes dochovaly některé stúpy a chrámy. Jedna z nejznámějších je stúpa Dhamékh. Dosahuje výšky necelých 39 metrů. Základy této stúpy byly z velkých cihel, osmiúhelná kamenná základna má na každé své straně niku. Niky dříve obsahovaly sochy, ty se však nedochovaly. Další významnou stúpou byla Dharmarádžika, podle archeologických nálezů byla tato stúpa vztyčena ještě před vládou krále Ašóky. „V ruinách datovaných do dynastie Šunga (185-75 př. n. l.) byly nalezeny ohrazující sloupy, což naznačuje, že stúpa Dharmarádžika zřejmě byla kdysi obklopena hrazením

⁴³ Srov. *Posvátná místa*, s. 61-75 a v *The Stupa*, s. 23-29

⁴⁴ *The Stupa*, s. 32

*jako velká stúpa v Sánči.*⁴⁵ Uvnitř stúpy byla při jejím stržení nalezena kamenná schránka, v její bezprostřední blízkosti se našla také socha Buddhy a vozy s reliéfy postav. Schránka sloužila jako relikviář, uvnitř byly zbytky kostí, perly, rubíny a náušnice. Díky těmto nálezům a úsilí archeologů Cunninghama a Duncana, se Sarnáth dostal pod ochranu. Přes to vše bylo na záchranu stúpy pozdě a zbyly z ní jen trosky.

Poblíž kláštera se nachází vrch Čhaukhandi. Na jeho vrcholu dříve stála stúpa, včetně dalších svatyní a klášterů. Místo však bylo od dob Süan-canga několikrát vyrabováno a vypáleno. Ze stúpy vysoké téměř 90 metrů, jak popisoval Süan-cang, zbyly tak jen základové kameny. V blízkosti hlavní svatyně byl nalezen také Ašókův sloup se lví hlavicí, která se dochovala až v pozoruhodné kvalitě a je vystavena v sarnáthském muzeu.⁴⁶

Kušinagara

Kušinagara je místem, kde Buddha vstoupil do parinirvány. Stejně jako na ostatních významných poutních místech, i zde, nechal Ašóka postavit stúpu a vztyčit pamětní sloup. O několik století později, když Kušinagaru navštívil Fa-Sien, rozkládalo se zde mnoho stúp a klášterů. Avšak když o tomto místě podal zprávu Süan-cang, konstatoval, že chrámový komplex nutně potřebuje opravu. Hlavní stúpa byla v dezolátním stavu. V jejím okolí se nacházely další stúpy upomínající na události související s Buddhou. Podobně jako jiné památky, také Kušinagara utrpěla značné ztráty kvůli nájzdu muslimských dobyvatelů. Přestala být udržována, takže když ji v 19. stol. začal zkoumat archeolog Cunningham, vypadala jako pole plné trosek. V průběhu vykopávek byla objevena Stúpa parinirvány, respektive její zbytky a základy, které měla společné s chrámem stojícím vedle ní. Velkou Stúpu parinirvány obklopovaly menší stúpy. Stúpa a chrám prošly rekonstrukcí v roce 1956, při příležitosti výročí Buddhovy parinirvány. Stúpa i chrám jsou velice prosté. Jejich bílá barva a čistota tvaru upomíná na důležitý okamžik parinirvány. Stúpa má kruhovou základnu a jednoduchou kopuli, která je zakončena harmikou a tradičními slunečníky. Důležitým bodem Kušinagary je místní mohyla neboli kremační stúpa. Stejně jako Stúpa parinirvány, tak i Rámáthár Tíla (jak je nazývána kremační stúpa) má kolem sebe rozmístěn nespočet drobných stúp. Dalším

⁴⁵ *Posvátná místa*, s. 67

⁴⁶ *Srov. Posvátná místa*, s. 61-75 a v *The Stupa*, s. 29-32

místem v Kušinagaře je mohyla Máthá-kuarakot. Tato mohyla ukrývá kromě pozůstatků velkého kláštera také ostatky stúpy, která obsahovala sochu Buddha.⁴⁷

Šrávastí

Šrávastí bylo důležitým místem pro vývoj sanghy. Buddha zde strávil dlouhý čas, kdy kázal již jako plně probuzený. V té době bylo ve Šrávastí postaveno mnoho vihár a chrámů, rovněž se tu zdržoval velký počet věřících. Fa-Sien ve svém cestopisu popisuje, že se na místě nachází mnoho stúp. Značná část z nich upomíná na členy Buddhovy rodiny, konkrétně např. na Šákjamuniho tetu, Mahápradžapatí, která zde vedla ženský klášter. Ve Šrávastí se nachází stúpa buddhy Kášjapy, která byla údajně postavena nad jeho ostatky. Směrem do Kapilavastu byly objeveny další stúpy, které byly vybudovány na památku ostatních buddhů – Krakučchandy a Kanakamuniho.⁴⁸

Sankášja

Vesnice Sankášja neboli Sankissa je známa jako místo, kde Buddha sestoupil po třech měsících z nebes, kdy se zdržoval v nebi třiatřiceti bohů. Tam kázal dévům a své matce dharmu. Místo Buddhova sestupu na zem bylo za krále Ašóky označeno sloupem a byl zde vystaven chrám. Jak v 5. tak v 7. stol. se zdržovalo v Sankášje mnoho mnichů a mnišek, oblast byla rovněž plná stúp a vihár. Podle Sūan-canga se v Sankášje nacházelo celkem pět stúp. První čtyři byly zasvěceny buddhům našeho věku, pátá pak upomínala na místo, kde se Šákjamuni koupal po svém návratu.⁴⁹

Vaišálí

Místo druhého koncilu sanghy, Buddhou často navštěvované a oblíbené, spojené s mnoha zázraky. Fa-Sien zaznamenal ve Vaišálí celkem čtyři stúpy. Dvě nad ostatky Buddha a Ánandy, třetí postavenou jako památník koncilu, a poslední, bohužel už v troskách, postavenou Amrapálí, tehdejší patronkou buddhismu. Sūan-cang našel Vaišálí v horším stavu, počet mnichů i stálých obyvatel byl nižší, než za Fa-Siena. Přesto se v této lokalitě nacházelo velké množství stúp, upomínající na významné

⁴⁷ Srov. *Posvátná místa*, s. 76-85

⁴⁸ Srov. *The Stupa*, s. 36-37

⁴⁹ Srov. *Posvátná místa*, s. 99-103

události. Dnes je většina místních památek v troskách. Jedinou výjimkou je Ašokův sloup se lvem a socha Buddhy.⁵⁰

3.1.2 Rádžagrha

Buddhovo oblíbené místo a také místo konání prvního buddhistického koncilu. Rádžagrha sloužila jako shromaždiště Buddhových ostatků po jeho parinirváně. Adžátasatra, syn krále Bimbisáry, nechal vztyčit poblíž Rádžagrhy stúpu pro Buddhovy ostatky, zároveň dal mnichům k dispozici jeskyni Saptarní. Po smrti Ánandy, Buddhova učedníka, vystavil Adžátasatra stúpu i pro něj, hned vedle Buddhovy stúpy. Süang-cang, kromě těchto dvou stúp, zmiňuje ještě další stúpy na Supím vrchu (*Grdhrakúta*). Zde se Buddha často zdržoval za účelem meditací či kázání. Dalším významným vrchem je Girjék, o jeho důležitosti taktéž svědčí zápisky Fa-Siena a Süan-canga. V 7. stol. stál na Girjéku klášter a stúpa. Tato stúpa byla vysoká 6,5 metru, v průměru pak měřila 8,5 metru. Její původní výška měla dosahovat necelých 17 metrů. Stúpa byla údajně postavena nad tělem husy, která nad zvoláním jednoho z kněží hínajánové školy, padla k zemi, aby se obětovala pro sanghu. Posledním návrším v blízkosti Rádžagrhy, které je nutné zmínit, je *Kukkuṭapádagiri* neboli Vrch kohoutí nohy, jež je místem odpočinku velkého Kášjapy. Podle legendy, dosáhl Kášjapa při meditaci stavu *samádhi* (jakési ukotvení mysli). Hora se nad ním zavřela, dodnes zde Kášjapa čeká na příchod buddhy Maitréji. Král Adžátasatra zde nechal na památku tohoto zázraku postavit stúpu.⁵¹

3.2 Jáva

3.2.1 Borobudur

V celkovém výčtu sakrálních staveb buddhistického světa, rozhodně nemůžeme zapomenout na klenot buddhistické architektury – kamenný monument Borobudur.

Borobudur se nachází ve středu Jávy na soutoku řek Progo a Elo. Jeho zrod se datuje do let 775 – 864, do doby vlády krále Samaratunga. Roku 824 se pak pravděpodobně odehrálo zasvěcení stúpy. Název Borobudur má mnoho výkladů, překlad tohoto jména může znamenat např. „Nespočet Buddhů“ či „Hora nashromáždě-

⁵⁰ Srov. *The Stupa*, s. 39-42 a *Posvátná místa*, s. 124-130

⁵¹ Srov. *Posvátná místa*, s. 104-123

ných ctností bódhisattvy“. Pojmenování zahrnující horu může taktéž odkazovat na legendární příbuznost rodu Šailéndrovců (z něhož pocházel král Samaratunga) s tzv. dynastií Králů hor. Nejprostším výkladem je pak „Klášter Budur“ od sanskrtského výrazu budur = klášter.

Na základě zeměpisných studií bylo zjištěno, že byl Borobudur nejspíše pravidelně zaplavován řekou Progo. Pravděpodobně to však mělo svůj smysl. Monument měl připomínat obraz světa a také lotos vyrůstající z vody. Tak také pravděpodobně vypadal, když ho zaplavila řeka, a byla vidět jen stavba samotná, a ne zem, na které stála. Borobudur byl opuštěn svými obyvateli přibližně v 10. stol., důvody nejsou zcela zřejmé. Archeologové se domnívají, že hlavní příčinou byla sopečná činnost. Zároveň k tomu mohlo také přispět pronikání islámu, kdy na Jávu přišli v 15. stol. muslimští nájezdníci. Monument byl v těchto nepříznivých dobách skryt v džungli pod nánosem sopečného popelu. K jeho znovuobjevení došlo až v 19. stol., což bylo zásluhou britského místodržícího Thomase Stamforda Rafflese. Místní obyvatelé ho upozornili na přeživší památku na planině Kedu. Brzo na to začaly odkrývací práce. Britové si však nebyli jisti pevností Borobuduru, proto práce odložili a stavbu zcela neodkryly. K dalším vykopávkám došlo 1935, kdy byl monument již zcela odhalen. Aby byly ochráněny památky zde nalezené, byla jich část odvezena do muzea v Indonésii, přesto se množství artefaktů stalo kořistí zlodějů.⁵²

Borobudur je velice rozsáhlý a působí ohromujícím dojmem. Na dvojitou čtvercovou základnu, jejíž strany měří 103 metrů, navazují postupně se zmenšující čtyři galerie. „Jejichž stěny jsou ozdobené pásem 1 460 velkých figurálních a 1212 menších ozdobných panelů s basreliéfy (o celkové délce přes pět a půl kilometru a nesčíslným množstvím dalších plastických prvků – chrličů, antefixů, patrových portálů, kapliček, v nichž sedí figury 504 Buddhů a bódhisattvů atd.“⁵³ Stavba je také zdobena řadami chrličů v podobě makar. Nad galeriemi se nachází plošina o rozloze 2 000 m², následně na ní koncentricky se zmenšující terasy. Kruhové terasy nejsou zdobeny, ale obsahují 72 stúp, které mají uvnitř sochy buddhy Šákjamuniho. Na první terase se nachází 32 stúp, na druhé 24 a na třetí 16. Vrchol korunuje stúpa o průměru 11 m. Přístup je možný pomocí čtyř schodišť, z nichž to západní je považováno za hlavní. Celá stavba byla vystavěna z andesitových kvádrů, dovezených z okolí, které dohromady čítají 56 000 m³. Celá stavba připomíná gigantickou trojrozměrnou mandalu. Jak poutník postupuje

⁵² FORMAN, B. *Borobudur: kamenná legenda buddhismu*, s. 11-12 a *The Stupa*, s. 366-369

⁵³ Tamtéž, s. 12

z galerie na galerii, každou z nich rituálně obchází. Během své cesty může sledovat reliéfy na stavbě. Po zdolání čtyř teras je mu umožněn pohled do krajiny z horní otevřené plošiny. Celá stavba se svou zdobností a členitostí zdá být na první pohled chaotická. Tento dojem je ale zdánlivý, monument je dokonale promyšlen a je plný pravidelných tvarů zdobených okouzlejícím reliéfem. Zdi Borobuduru vyprávějí mnoho příběhů, ať už jde o avadány či džátaky, vždy se jedná o nevídaně propracované detaily, které vzbuzují pocit, jako by se příběh odehrával přímo před očima pozorovatele. Objevují se nejrůznější motivy, legendární postavy, rostliny a zvířata. Přestože je ve všech reliéfech užita různá fyziognomie postav, vůbec nenarušuje celkový dojem. Významné postavy, jako králové či svatí, jsou označeni slunečníkem. K zdůraznění královského majestátu jsou použity kromě slunečníků také vějíře, oháňky, vyobrazení slonů a lvů, objevují se také makary. Do detailů jsou zachyceny tváře lidí, jejich šat i šperky. Každá skulptura vyzařuje velkou dávku atmosféry. Sochaři dokázali zachytit atmosféru kolem medituujícího mnicha, slavnosti královského paláce i události každodenního života. Často je jeden reliéf rozdělen do několika sekcí, aby byl děj lépe vyjádřen. Složitý ornament je použit i u mraků a stromů, které často budí dojem, že se jedná spíše o klenoty než o stromy. Mnoho reliéfů zachycuje rituální uctívání stúpy, často jde o stúpu podobného tvaru jako sám Borobudur. Rituální obcházení (*pradakšita*) stúpy je naznačeno reliéfem se želvami. Přestože některé reliéfy jsou vlivem soli a času poškozeny, některé pokrývá mech a lišejník, uchovaly si detail, který nám umožňuje rozeznat aspoň základní smysl vyobrazené scenerie. Po přejití všech čtyř galerií se návštěvník dostává na plošinu s 268 stúpami. Na vrcholu se nachází socha Buddhy, na rozdíl od reliéfního zobrazení, tento Buddha je již Probuzený.⁵⁴

3.3 Čína

Architektura pagod v Číně je směsicí původní indické pagody a tradičních čínských staveb. První informace o stúpách přinesli poutníci, kteří putovali do Indie a dalších buddhistických zemí, z nich nejvíce dochovaných poznatků máme od Fa-Siena a Süan-canga. Pagody se zpočátku staví uvnitř jeskynních svatýň. Měly stejnou funkci jako stúpy a byly stúpám i více podobné než pozdější pagody. Takovéto rané pagody byly vytesány uprostřed místnosti, byly zdobeny řadami nik, vyplněnými různými postavami

⁵⁴ Srov. *Wikipedia: Borobudur* 11. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-18]. Dostupné na WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Borobudur>> a FISHER, R. E. *Buddhist art*, s. 197-200

a symboly. Ve skále byly naznačeny i převislé okapy, tak typické pro pagody jak je známe. Osa pagody a její špice však nebyly vidět, protože poslední patro pagody navazuje rovnou na strop.⁵⁵ Původní tvar stúpy, tedy stúpa s půlkruhovým dómem, se v Číně s postupem času vytratil. Nejčastějšími buddhistickými stavbami vyskytujícími se v Číně jsou pagody nebo čhorteny. Pozdější pagody, nám známější, byly tvořeny úzkými podlažími, která spojovaly schody. Tato patra byla oddělena mělkými okapy zdůrazňujícími jemně točitou věž. Silné převislé okapy mohly být použity pouze u dřevěných staveb. Později našli čínští stavitelé efektivní řešení, kdy byly okapy podpírány pilastry, které rozdělovaly každou stěnu stavby. Projevoval se i vliv Indie, stavitelé napodobovali hlavně chrám v Bódhgaje. Půdorys pagod byl často inspirován mandalou, mnoho pagod mělo šestistranný či osmistranný půdorys. Celá konstrukce pagody se stejně jako u stúpy rozkládá kolem vnitřní osy, která protíná celou stavbu. K dosažení dokonalosti u takové stavby jako je pagoda, byl třeba soulad horizontálních a vertikálních plánů konstrukce. Většina pagod v Číně, na rozdíl od těch japonských, byla přístupná do prvního patra, někdy i výše, samozřejmostí je také prostor pro rituální obcházení, který je zajištěn soustavou cestiček kolem stavby, ve vyšších patrech pak často pomocí ochozů.⁵⁶

Čína čerpala inspiraci z gandhárského regionu. Postupně se upouštělo od zvonovitého tvaru stúpy, kopule byla zmenšena přibližně o polovinu. Kruhová základna byla nahrazena čtvercovou. Základna pak vyrůstá do mnohvrstvé podstavy zahrnující řady nik. Kromě gandhárského vlivu můžeme zaznamenat také podobnost s ranými dřevěnými čínskými stavbami. Pagody byly nejčastěji stavěny ze dřeva, výjimkou nejsou ani pagody z kamene či cihel. Přesto dřevo poskytovalo největší prostor pro ozdobné prvky. Navíc mohly dosahovat mnohem větších rozměrů než při použití jiných materiálů. Např. v Koreji byl neoblíbenějším stavebním materiálem kámen, naproti tomu čínští a japonské stavitelé dávali přednost dřevu, v případě Japonska byl používán granit.⁵⁷

Pagody byly často součástí chrámových komplexů. Kontrastovaly s ostatními budovami. Zpočátku byla pagoda stavěna na nádvoří, naproti vnitřní bráně. Toto prominentní místo vyjadřovalo její důležitost. V 6. století se ale v chrámech začaly

⁵⁵ Srov. FISCHER, R. E. *Buddhist art*, s. 95

⁵⁶ Srov. WATSON, W. *Arts of China 900-1620*, s. 67

⁵⁷ Srov. tamtéž

stavět pagody dvě. Tím ztratila pagoda svou původní důležitost. Obě identické pagody byly zároveň posunuty mimo hlavní nádvoří.

3.3.1 Šest architektonických typů pagod podle rozlišení Johanneše W. Glarchoho⁵⁸:

- ❖ stupňovitá pagoda (*chi-t'a*) – vyrůstá ze čtvercové základny; každé její patro je menší (výškově i na šířku) než to předchozí; př. Velká Husí pagoda
- ❖ T'ien-ning pagoda – podle pagody T'ien-ning nedaleko Pekingu; vysoká, štíhlá, mnohopatrová pagoda, podobná věži
- ❖ prstencovitá pagoda (*ti-seng t'a*) – vícepatrová pagoda, jejíž poschodí se vinou kolem vnitřní osy jako prstence; př. Fei-hung t'a (Pagoda Létaující duhy) v Kuang-sheng – velmi zdobná pagoda s širokou základnou osmistranného půdorysu, v každém z jejích třinácti pater je umístěno osm soch Buddhů, kteří se dívají osmi směry
- ❖ patrová pagoda (*seng-t'a*) – složena z pater podobných rozměrů, podobná méně výrazné pyramidové stavbě; př. Železná pagoda v Kai-feng – osmistranná třináctipatrová pagoda dosahující výšky 178 stop
- ❖ balkonová pagoda (*wai-lang seng-t'a*) – variace patrové pagody; má ochoz v každém patře; př. Šákjamuni pagoda v chrámu Fo-kung
- ❖ pagoda – relikviář (*she-li t'a*) – obsahuje relikvie svatých; tyto pagody bývají menší, vytváří shluky kolem lesních hřbitovů nedaleko klášterů; jsou známé také jako „pagodové lesy“; některé typy těchto pagod jsou rovněž známy jako „hrobové pagody“; čínská nejstarší dochovaná hrobová pagoda náleží ke klášteru Sheng-tung, postaveném roku 544; připomíná malý hranatý domek se čtyřmi dveřmi na čtyřech světových stranách, obrazy Buddhy jsou umístěny kolem centrální osy, kterou mohou věřící obcházet; vršek střechy je zakončen malou Ašókovou stúpou (*a-yu-wang t'a*), která slouží jako relikviář.

3.3.2 Pagody období Tangů

V období Tangů se začíná v architektuře plně využívat sloupová a trémová konstrukce. Do dnešní doby se tak dochovaly hlavně cihlové a kamenné stavby. Řadu z nich můžeme najít např. v provincii Hebei nebo ve Vnitřním Mongolsku. Zvláště cihlové stavby mají velkou hodnotu. Většina cihel užitých v těchto stavbách je zakončena

⁵⁸ Srov. *The Stupa*, s. 172-174

lisovaným ornamentem. Bylo také pravidlem, že se tyto stavby pokrývaly štukem. Tyto budovy značně zpestřily formu relikvíáře, např. tím, že došlo k zmenšení *celly* (chrámové místnosti), která nebyla nadále vhodným místem pro kult. Kamenné zdivo se užívalo spíše u menších pagod, příkladem je Yunju-si, v kopcích Fangshang, jihozápadně od Pekingu. Vyznačovaly se nedostatkem okapových konzol, vyšším počtem vnějších skulptur a exotickou špicí. Tyto znaky odkazují pravděpodobně na dobu, kdy se pojmy indické architektury v Číně teprve přesněji definovaly. Výjimkou této doby, mezi kamennými pagodami, je cihlová pagoda Jing Cang, která poutá svým osmihranným půdorysem a zdobenými stěnami. Koncem 10. stol. se jednopatrové svatyně s promyšlenou střechou a pódiem přestaly stavět. Věže stavěné na čtvercové základně v budoucnu předznamenaly vývoj pagody coby svatyně, jejíž *cella* se stane nejnižším podlažím nebo rozšířeným pódiem věží, jinak tvořených řadou sevřených okapů. Dřevěné stavby projektované v té době se snažily napodobit stavby z cihel. Kvůli obtížím s těžbou dřeva se pak v regionu Shaanxi i jinde ještě více rozšířily cihlové stavby.⁵⁹

3.3.3 Pagody období Liao

V období dynastie Liao (907 – 1125) se stavěly pagody na vysoké pravoúhlé základně. Předpokládá se, že tyto stavy nebyly nutně předchůdkyněmi staveb s osmihrannou základnou. „*Nejstarší pagody z období Liao se dochovaly ve městě Zhaoyang, datované do druhé poloviny 10. stol. Z původních tří tam dnes stojí už jen dvě, a to severní a jižní pagoda. Každá měří kolem 40 m a je posazena na čtvercové základně o straně 12 m. Tyto pagody se vyznačují svými falešnými, uzavřenými okapy. U jižní věže je takovýchto okapových řad celkem dvanáct, z nichž nejspodnější je jen na pohled podpírán komplikovanou soustavou konzol bez opěrných sloupů.*“⁶⁰ Mnoho těchto prvků je prokazatelně tangských. Historie těchto pagod je ale od jejich vzniku poněkud nejasná. Jednou ze záhad je místnost uvnitř celly severní pagody, která vznikla proražením jedné stěny, což mělo za následek zničení několika ozdobných výlisků a část Buddhova trůnu, který se v *celle* nacházel. Věže s pravoúhlou základnou byly typické také pro oblast Xi'an.

⁵⁹ Srov. WATSON, W. *Arts of China*, s. 69-70

⁶⁰ Tamtéž, s. 67

V severní oblasti Číny je jednou z nejvýznamnějších dochovaných pagod Baita, neboli Bílá pagoda. Byla postavena roku 1031 nedaleko města Tsagan⁶¹. Pagoda se dochovala v celkem dobrém stavu, vzhledem k jejímu stáří, zvláště díky bílé omítce, která se často užívala právě u liaoských staveb. Osmihranný tvar si udržuje všech sedm pater pagody, navazujících na základnu o hraně 7 m. Věž byla vystavěna celá z cihel. Její okapy jsou podporovány konzolami a v každém patře jsou fasády oválně zakončeny. Okapová linie podpírá úzkou terasu u falešných dveří a oken. Okapy samy jsou pak podpírány řadou konzol, kterými se stala tato věž unikátní. Fasády jsou zdobeny sloupovými hlavicemi, které bychom mohli zařadit spíše do slohu dynastie Song.⁶² Tento styl se opakuje i u věže Liaodi u kláštera Kaiyuan, kterou zmíním později. Devítipatrová věž Haiqing-si v Lianyungang se rovněž podobá Bílé pagodě, zejména svým rovným profilem. Štukový povrch celý zmizel, a bez pochyby obsahoval imitace pilastrů a hlavic.

Původní rolí těchto vysokých věží bylo reprezentovat chrám a oslavovat sponzory, kteří přispěli na jejich výstavbu, další účel však není zcela jasný, pravděpodobně sloužili jako rozhledny v čase válek. U menších dochovaných pagod je funkce zcela jasná, jedná se výhradně o stavby sloužící jako svatyně při chrámech nebo jako úložiště na relikvie. Nejmenší a nejranější příklady věží jsou cylindrického tvaru (od základny nahoru), mající Buddhovy podobizny v řadě nik, zašpičatělý vrchol horizontálně navrstvený, nápis (věnování) poblíž základny, těmito znaky jsou nejbližšími příbuznými stúpy.

Některé pagody byly dokonce nejspíše zamýšleny jako skladiště, např. pagoda v Beizheng-cun, v kraji Fangshan-xian. Jedná se o třináctipatrovou věž s falešnými okapovými liniemi, měřícími 6,2 m na úhlopříčku, dosahující výšky 21 metrů. Ve spodní polovině věže se nacházejí malé komory, sloužící jako úložiště na relikvie. V komorách je uložený kamenný transparentní sloup, *chuang*, a tři malé věže vymodelované z keramiky.⁶³

Důležitou architektonickou a kulturní památkou je také chrám Yunju-si. Tento komplex zahrnuje celkem 15 pagod, z toho sedm z období Tang, pět z doby vlády dynastie Liao a tři z dynastie Qing. Prvních dvanáct pagod je důležitých zejména díky nálezům kamenných desek se zápisy sůter. Nejstarší tabulky pochází až z roku 616 n. l.,

⁶¹ Město Tsagan patří do Vnitřního Mongolska, v období stavby Baity, spadala tato oblast pod nadvládu dynastie Liao.

⁶² Srov. WATSON, W. *Arts of China*, s. 68

⁶³ Srov. tamtéž, s. 69

kdy v Číně probíhala perzekuce buddhismu.⁶⁴ Pagody z období Tangů jsou označeny jako tzv. pagody zásluh a ctností. Liaoské pagody jsou jedinečné svým zpracováním a spolu s tangskými pagodami mají v útrokách kobky, ve kterých se uchovávaly kamenné desky. Zmiňme proto aspoň některé z nich.

Severní pagoda (sloh Liao) Yunju-si, kombinuje prvky pagod s četnými okapy, které jsem popsala výše, s jinými, očividně převzatými z raných svatyň. Zatímco jižní pagoda (rovněž sloh Liao) tohoto chrámu svou širokou *cellou* a jedenácti patry uzavřených konzolových okapů není odlišná od věže Tianning-si blízko Pekingu. Severní pagoda Yunju-si je považována za přední příklad typického slohu Liao. Každý arkýř *celly* je podporován třemi skupinami konzol, z nichž vnější dvě jsou na hlavicích spojených sloupů, které zabírají všechny úhly, tvořící sumu šestnácti skupin okolo věže. Na prvních okapech u *celly*, konzole vyčnívají a stoupají ve třech řadách. Ale pod zbylými okapy přísluší jejich světlejší charakter, rozšiřují se a stoupají jen o jednu část, a mají nad sebou trojitou linii cihlových konzol. Tato věž byla vztyčena roku 1117.⁶⁵

Výjimkou mezi cihlovými pagodami z doby dynastie Liao, je pagoda chrámu Fogong, vystavěná celá ze dřeva. Přes použitý materiál, se díky rekonstrukcím dochovala v dobrém stavu. Její osmihránná podlaží jsou o něco širší než základna, to ale neubírá na celkovém dojmu. Uprostřed každé fasády se nacházejí tři trojité nosníky, v rozích fasád jsou pak další, rozšířené o konzolový nosník vestavěný dovnitř stavby. Každé poschodí je otevřené a plně přístupné, kolem každého patra je ochoz, na němž se nacházejí falešné balustrády. Pagoda se zdá být pětipatrová, avšak uvnitř jsou další čtyři skrytá podlaží, která slouží jako vstupní podlaží do hlavních pater. V prvním patře je umístěna socha Buddhy, sedícího na lotosovém trůně, obklopeného pravděpodobně svými žáky. Nad touto sochou, přímo nad sochou Buddhy, je zdobený strop *zhaojing*⁶⁶. Tato výzdoba se spolu se sousoším s Buddhou opakuje v každém patře.⁶⁷

Jiný typ pagody můžeme najít v provincii Henan. Pagoda Tianning v Anzhou byla postavena za vlády „Pěti dynastií a deseti království“ (907 – 960), která existovala souběžně s dynastií Liao. U této pagody tedy nemůžeme očekávat zachování prvků liaoského slohu. Jde zde o spojení znaků běžných u pagod s pravouhloú a osmistrannou základnou. Osmihránná konstrukce Tianning začíná dva metry vysokou základnou

⁶⁴ Srov. UNESCO: *Pagoda, Library Caves and Stone Tablets of sutra of Yunju Temple*, datum neznámé [online], [cit. 2011-03-05]. Dostupné na WWW: <<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5319/>>

⁶⁵ Srov. WATSON, W. *Arts of China*, s. 69

⁶⁶ Stropní dekorativní panel, velice pestrý, složený z různých geometrických tvarů. Běžný prvek čínské chrámové architektury. Zpravidla označuje nějaké významné místo.

⁶⁷ Srov. WATSON, W. *Arts of China*, s. 70

nesoucí nezvykle vysokou *cellu*. Následuje pět úzce seskupených okapových řad, sahajících do výšky 38,7 m. Okapy jsou na každé stěně podporovány třemi svazky nosníků uprostřed, a pak dalším svazkem v rozích se sousedící stěnou. Na jižní straně pagody jsou umístěny dveře, ostatní tři stěny směřující k hlavním světovým stranám jsou zdobeny falešnými dveřmi. Falešné dveře jsou dekorovány reliéfy s draky, perlami a lotosy. Pozoruhodná výzdoba se nachází také u paty základny, kolem níž se vine pás reliéfu představující svitek okrášlený lotosovými květy. Severní falešné dveře jsou zvýrazněny vysokým reliéfem s draky v půlkruhovém rámu. Nade dveřmi jsou vytesány reliéfy v obdélníkových panelech zpodobňující Buddhovu parinirvánu, manifestace Buddhova těla, Kuan-jin⁶⁸, Buddhu sedícího se svými žáky a skupinu figur, které nebyly přesně identifikovány.⁶⁹

3.3.4 Pagody dynastie Song

Mezi jednu z nejvýznamnějších pagod z doby dynastie Song patří pagoda Liaodi poblíž kláštera Kaiyuan. Tato jedenáctipatrová pagoda byla postavena roku 1055 a stejně jako pagoda Baita, je pokryta bílou omítkou. Každé patro Liaodi je zdůrazněno stupňovitě seřazenými okapy, dveřmi a okny (včetně falešných oken na čtyřech stranách pagody). V prvním patře se nachází ohoz. Uvnitř pagody jsou vystavěna schodiště s odpočívadlem na každém patře. Cihlové nosníky podpírají odpočívadla, avšak od osmého patra výše se už nenacházejí žádné podpěry pro klenutý strop. Vrchol střechy je zakončen špicí ze železa a bronzu.⁷⁰

Ve městě Kaifeng stojí další dvě významné pagody, z nichž je známější pagoda Tieta, proslavená jako Železná věž. Obě byly vystavěny za vlády dynastie Severních Songů. Starší pagoda Fanta se nedochovala ve své původní výšce. Z původních devíti zbyla jen čtyři patra. Pagoda působí velmi stroze, jedinou její výzdobou byly rytiny Buddhy, Kuan-jin a arhatů na střešních taškách. Oproti tomu si druhá pagoda udržela svých třináct pater a úctyhodnou výšku téměř 57 metrů. Své jméno získala kvůli své hnědé barvě, připomínající železo. V celé konstrukci jsou hustě rozmístěny kloubové konzole popírající okapy. Pod okapy se nachází 104 zvonků, které zvoní při poryvu větru. Celá věž je fascinující přehlídkou glazovaných tašek a řezbářské dovednosti,

⁶⁸ Kuan-jin je čínské ženské zpodobnění bódhisattvy Avalokitéšvary. Podle legendy přebývá Kuan-jin na ostrově Pchutchuo-šan.

⁶⁹ Srov. WATSON, W. *Arts of China*, s. 72-73

⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 69

o čemž vypovídají řezby Buddhy, mnichů, mytických i jiných zvířat, draků atd. Vnitřní výzdoba je rovněž poutavá, tvořená freskami, znázorňující legendární čínské příběhy.⁷¹

3.4 Korea

Korejskou doménou byly pagody vystavěné z kamene. Pochopitelně existovaly pagody z jiných materiálů, ty se ale bohužel nedochovaly. S příchodem buddhismu z Číny, přibližně ve 4. stol. n. l., pronikly do Koreje také pagody. V nových buddhistických chrámech se kromě nové víry, která se bez problémů uchytila, projevoval i tradiční šamanistický kult.

3.4.1 Pagody chrámu Pulguksa

Chrám Pulguksa pochází z období Sjednoceného státu Silla. V jeho areálu se nachází dva pagody. Jedna z nich je tradiční třípatrová pagoda, v čínském stylu, druhá spíše připomíná tradiční indické svatyně. První pagoda, Seokgatap, je velice prostá kamenná stavba. Je prakticky bez ozdob, výjimkou je špice, složená ze čtyř kotoučů a kamenného plodu (pravděpodobně manga, po indickém vzoru). Druhá stúpa známá jako Dabotap neboli Prabhútaratna stúpa („Stúpa mnoha pokladů“) se vyznačuje velkou propracovaností. K otevřené *celle* vedou čtyři schodiště, z nichž jedno je „hlídáno“ kamenným lvem. Na cellu navazují dvě menší patra se zábradlím, podporována čtyřmi masivními sloupy. První patro je čtvercového a druhé osmihranného půdorysu. Harmika má symbolizovat Lotosovou sútru, o čemž svědčí její ornamentální výzdoba ve tvaru lotosových okvětních plátků. Pata i vrchol špice je pak ozdoben rovněž lotosovým květem.⁷²

3.5 Japonsko

Buddhismus pronikl do Japonska během 6. stol. Přinesli ho korejští a čínští mniši. Stejně jako v Koreji, tak i v Japonsku se buddhismus rychle ujal a absorboval do sebe také prvky místního přírodního náboženství. Pagoda se stala nedílnou součástí japonských chrámových komplexů. Kamenné pagody se stavěly jen menších rozměrů,

⁷¹ Srov. *Wikipedia: Iron Pagoda* 4. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-06]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Pagoda>

⁷² Srov. FISCHER, R. E.; *Buddhist art*, s. 127

oproti tomu pagody ze dřeva dosahovaly větších proporcí. Zpravidla měly tři nebo pět poschodí. Existují také dvouposchod'ové pagody (hl. u chrámů školy Šingon) či pagody s vyšším počtem pater než pět, s nimi se ale můžeme setkat řidčeji. Vzhledem k tomu, že Japonsko je zemí, kde často dochází k otřesům půdy, nepoužívaly se při stavbě pagody žádné hřebíky, aby se budova mohla přizpůsobit otřesům a nezřítla se. Inovace se objevily také ve funkci pagody, pomalu se vytrácelo využití pagody jako relikviáře, avšak vnitřek pagody začal být zdoben svatými obrazy a freskami.⁷³

3.5.1 Typy japonských pagod⁷⁴

Kamenné pagody

Kamenné pagody se stavěly většinou menších rozměrů, jak jsme uvedli výše. Přes veškeré odlišnosti, mají určité společné znaky, vyjadřující jejich symboliku. Odráží se v ní spojení tradičního náboženství, založeném na božstvech kami a buddhismu.

❖ Tasōtō. Velmi jednoduchý typ kamenné pagody. Mívá různý počet pater, její výška se pohybuje kolem tří metrů. Jsou známy ale i vyšší, např. Hannya-ji, nejvyšší *tasōtō*, měřící 14,12 m. Slouží jako malé svatyně či památníky.

❖ Hōtō. Pagoda *hōtō* je pravděpodobně japonským prototypem. Začaly se stavět se vznikem škol Tendai a Šingon. Skládá se ze čtyř částí: nízký základní kámen; cylindrické tělo, které je nahoře oválné; čtyřstranná střecha; špice. Někdy se stavěly také z kovu, dodnes se dochovaly hlavně ty nejmenší.

❖ Gorintō. Typ pagod zrozený v období Heian. Užíval se jako památník padlým nebo k označení pohřebiště. Vždy je složena z pěti částí, z nichž každá symbolizuje jeden přírodní živěl. Krychle – země; koule – voda; pyramida – oheň; půlměsíc – vzduch; lotos – éter. Lotos i půlměsíc jsou si většinou velmi podobné, v tomto případě se jedná o vyjádření pomíjivosti lidského života. Fyzické tělo se po smrti rozdělí mezi přírodní prvky, jeho duše se ale odebere do nicoty (do éteru).

❖ Hōkyōintō. Rozsáhlá pagoda, získala své jméno po *dharani sūtře* – *Hōkyōin*. Její počátky sahají do období Asuka (6. stol. n. l.), kdy se stavěla zásadně ze dřeva, později v éře Kamakura se začaly objevovat její kamenné verze. Stejně jako *gorintō* je složena

⁷³ Srov. *The Stupa*, s. 196-198

⁷⁴ Srov. *Wikipedia: Tō* 23. 2. 2011 [online], [cit. 2011-03-06]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/T%C5%8D>>

z pěti částí: lotosový trůn (*kaeribazana*), základna (*kiso*), tělo pagody (*tōshin*), slunečník (*kasa*) a špice (*sōrin*).

❖ Muhotō. Vynález zenové školy, označuje hrob zenového mistra. Později byl tento typ převzat i jinými buddhistickými školami.

❖ Kasatōba. Pagoda vystavěná na kamenné čtvercové základně. Je zakončena pyramidovitou střechou. Často se jedná vlastně o sloup se stříškou. Na těle pagody bývají vytesána slova v sanskrtu nebo reliéf s různými božstvy. Někdy je možné se základnou pagody otočit, toho využívají věřící při rituálu, kdy pagoda slouží jako velký modlitební mlýnek.

Dřevěné pagody

❖ Tasōtō. *Tasōtō* je výraz, který označuje třípatrové či pětipatrové věže. Jejich nezbytným prvkem je pultová střecha *mukoshi*. *Mukoshi* vytváří dojem, že pagoda má více podlaží než ve skutečnosti. Pultová střecha je tak jakýmsi mezipatrem.

❖ Hōtō. Typ pagody pocházející z doby Heian. Sestává se ze základového kamene, cylindrického těla, pyramidové střechy a špice.

❖ Tahotō. Pagody *tahotō* jsou výjimečné pro počet svých pater – mají pouze dvě podlaží. V případě *tahotō* jde o jedinečné propojení prvků dvou předchozích typů, *tasōtō* a *hōtō*. Osa pagody prochází prvním poschodím, na něž navazuje *mukoshi*, na kterém je vystavěno další patro cylindrického tvaru, stejně jako má pagoda typu *hōtō*. Druhé patro je nepřístupné. Jedná se o unikátní typ stavby, která se objevuje pouze v Japonsku (tento typ nebyl dříve zaznamenán v Číně ani v Koreji). Svou důležitost stvrzuje tím, že se stal jednou ze sedmi budov, nezbytných pro úplnost chrámu školy Šingon.

3.5.2 Asukadera

Asukadera je znám jako první buddhistický chrám v Japonsku. Byl postaven roku 588, za pomoci a vedení korejských stavitelů z Paekche. Buddhistické jméno tohoto chrámu je Gangōji. Chrámový komplex byl strukturován tak, že se pagoda nacházela uprostřed tří hlavních hal (*kondō*), její čelo směřovalo k jižní bráně. Informace o dávných památkách, mezi něž patří i Asukadera, můžeme najít ve starých japonských análech *Gangōji engi* a *Nihon shoki*.

K pagodě vedla dlážděná cesta, na níž byla před pagodou umístěna kamenná lucerna. Základna pagody má rozměry 12 m na 12 m. Protože se z pagody dochovaly jen základy, není jisté, kolik měla pater, pravděpodobně však tři nebo pět. Při vykopávkách byl nalezen základ osy pagody a také její základní kámen, pod nímž byly uschovány relikvie. Dva metry pod základovým kamenem byla vyhloubena komora, která sloužila jako úložiště relikvií. Jednou z významných památek zde ukrytých, byla granitová schrána, uvnitř které byla menší dřevěná skříňka, v níž byla malá, asi 3 cm velká, figurka stúpy. Hodnotná byla také samotná skříňka, na které byly vyryty údaje o ohni, který pagodu a část chrámu v roce 1196 zničil. Požár způsobený bleskem zničil tehdy velkou část chrámového komplexu, to mělo za následek, že bylo v 8. stol. náboženské sídlo přemístěno do Nary a oficiálně znovu pojmenováno *Gangōji*. Starý chrám Asukadera pak dostal jméno *Moto Gangōji*. Část památek objevených v komoře se vztahuje k buddhismu, další jsou předměty denní potřeby, které se také běžně ukládaly do mohyl. Ve východní části komory byla ukryta zbroj, zatímco na jihozápadní straně byly nalezeny různé perly, medailonky, náušnice a bronzové plátky. Dále pak např. nože, granitový brousek a také výstroj pro koně. Po velkém ohni v roce 1196 byl odkryt základní kámen a pod dohledem mnicha Bengyō byla část památek opět ukryta pod kámen a část přemístěna.⁷⁵

3.5.2 Yakushiji

Jedinečná konstrukce zahrnující *kondō* uprostřed chrámového nádvoří, před nímž jsou vztyčeny dvě pagody, jedna východní a druhá západní. Z analů *Nihon shoki* není úplně zřejmé, kdy byl chrám vystavěn, předpokládá se, že to bylo kolem roku 680. Jeho stavbu započal vladař Temmu, dokončení chrámu se však nedožil. Chrám během staletí zažil mnohá úskalí v podobě požárů, zemětřesení a nájездů. V roce 718 byl Yakushiji přemístěn na severní stranu města Nara (Nara se stala roku 710 hlavním městem). Všechny budovy v komplexu byly spojeny zastřešenou galerií. Přes mnohé tradiční postupy, které byly při stavbě použity, vykazuje rozmístění staveb originalitu. Např. vzdálenost mezi pagodami je v tomto případě větší než vzdálenost hlavní haly od jižní brány, což je velmi neobvyklé. Pravděpodobným důvodem tohoto odklonu od tradice, bylo docílit většího otevření prostoru, které bylo omezeno galeriemi.⁷⁶

⁷⁵ Srov. McCALLUM, D. F. *The Four Great Temples: Buddhist Archaeology, Architecture, and Icons of seventh-century Japan*, s. 65-68

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 207-213

Východní pagoda

„Východní pagoda je národním pokladem, měří 34 metrů. Tato pagoda zázračně přežila požár, který roku 1528 zničil celé Yakushiji a je jediným dochovaným exemplářem architektury z doby Hakuho.“⁷⁷

Původní pagoda (existující před stěhováním) vyrůstala z široké základny, která je rozpoznatelná dodnes. Základní kámen byl umístěn blízko vrcholu základny. Kolem něj se nacházely základové kameny pro čtyři piliře, které zajišťovaly podporu vnitřní ose pagody. Další dvanáct základových kamenů pro sloupy bylo nalezeno kolem okraje pagody, tyto kameny byly vytesány z granitu. Z původních dvanácti chybí pouze jeden, další dva jsou rozpuštěné, zbytek kamenů si ale uchoval svoji podobu a místo.⁷⁸ Pagoda se sestává ze tří pater, je názorným příkladem typu *tasotō*. Její špice neboli *sōrin* je 10 metrů vysoká, vyrobená z bronzu a váží 3 tuny. Pagoda je zdobena reliéfy, které by měly odpuzovat blesk a chránit před ohněm. Podobné motivy na sobě mají i ostatní budovy v komplexu.⁷⁹

Západní pagoda

Původní západní pagoda, stejně jako její východní „dvojče“ měla vysokou základnu. Podle informací z vykopávek se ale nejspíše jednalo o stavbu nižší kvality. Byla nižší asi o metr než druhá pagoda. Také byla pravděpodobně postavena jako poslední ze všech staveb v tehdejší chrámovém komplexu. Její následovnice, která vystavěna v Naře se bohužel nedochovala kvůli požáru. Naštěstí byla roku 1980 opět vztyčena. Jde o stejný typ jako je východní pagoda, rozdíly jsou způsobeny novostí stavby, přesto se jedná o konstrukci, která je hodna obdivu.

3.5.3 Hōryū-ji

Nejstarší svatyně v Japonsku a jedna s nejstarších dřevěných budov na světě. Hōryū-ji bylo vystavěno princem Shōtoku, stavba byla dokončena roku 607. Během 7. stol. se tak chrám stal nejvýznamnějším buddhistickým centrem v Japonsku. Ve 12. stol. také

⁷⁷ *Tale of Genji: Yakushi-ji Temple*, Nara datum neznámé [online], [cit. 2011-03-05]. Dostupné na WWW: <<http://www.taleofgenji.org/yakushiji.html>>

⁷⁸ Srov. McCALLUM, D. F. *The Four Great Temples*, s. 221

⁷⁹ *Tale of Genji: Yakushi-ji Temple*, Nara datum neznámé [online], [cit. 2011-03-05]. Dostupné na WWW: <<http://www.taleofgenji.org/yakushiji.html>>

vznikl kult prince Shōtoku, který trvá dodnes. Chrám je rovněž znám jako Hōryū-Gakumonji neboli „Chrám cesty a učení“. Pětipatrová pagoda náležící k chrámu patří mezi nejstarší dřevěné stavby. Stejně jako ostatní japonské pagody je přístupná pouze do přízemí. Měří téměř 33 m. Pod její osou by měl být ukryt kus Buddhovy kosti, předpokládá se tedy, že byla postavena jako relikviář. Uvnitř se nacházejí čtyři sousoší, na každé straně jedno, které zobrazují výjevy z Buddhova života, jako např. jeho parinirvánu, kdy je obklopen svými žáky.⁸⁰

3.6 Tibet

Tibetská stúpa se nazývá *čhorten*. Je v ní spojeno mnoho prvků, které jsem popsala výše, přesto obsahuje i vlastní jedinečné znaky. Tibetský lamaismus je vlastně syntézou buddhismu a šamanismu. Veškeré tibetské umění je velmi barevné, právě díky šamanismu docházelo k velkému prolínání sakrálního a profánního umění. Nejdůležitější zobrazovanou postavou je Avalokitěšvara, který je patronem Tibetu. Je spojován s dalajlámami, kteří jsou podle legend jeho reinkarnací.

Čhorteny jsou nejčastěji používány jako drobné relikviáře, jejich větší verze je předmětem uctívání, a slouží jako prostor pro fresky. Místním specifickým jsou figurky *ccha-ccha*, jež se vyrábějí z jílu a popele zemřelého.⁸¹ Na rozdíl od Indie, v níž se stúpy liší region od regionu, zůstává podoba čhortenu víceméně neměnná. Nejvíce společného má pravděpodobně s nepálskými stúpami, např. špicí točitých prstenců na vrcholu nebo „vševídnoucí oči“.⁸²

3.6.1 Čhorteny v Samye

Čhorteny v Samye patří mezi nejstarší komplex buddhistických staveb v celém Tibetu. Byly postaveny mezi léty 775-778. Jejich složení vytváří mandalu. Podle legendy mělo jít o mandalu představující vesmír. Střed vesmíru znázorňoval velký třípatrový chrám, který symbolizoval horu Meru, obklopený chrámy jednak na čtyřech hlavních svatových stranách, dále pak na dalších osmi vedlejších stranách. Vedle hory Meru nesměly chybět dva chrámy *jakšů*, jeden na východě a druhý na západě.

„Vznešený muž Pelseng, lev blaženosti, nechal vztyčit bílý čhorten, který ozdobil

⁸⁰ Srov. Wikipedia: *Hōryū-ji* 12. 2. 2011 [online], [cit. 2011-03-18]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/H%C5%8Dry%C5%AB-ji>>

⁸¹ Srov. BRAUEN, M.; *Mandala*, s. 26

⁸² Srov. FISCHER, R. E.; *Buddhist art*, s. 82-85

čtyřmi lvy. Gyaltsa Lhaynay vystavěl z královské krve rudý čhorten, který zkrášlil tisíci lotosy. Táranága Urozený postavil černý čhorten, který vyzdobil relikviemi. Dorje Trechung vztyčil modrý čhorten, který ozdobil šestnácti oltáři. Podmanění nágové do každého z nich ukryli láhev s nápojem života.⁸³

Všechny čhorteny obsahovaly vzácné texty a také termy⁸⁴, uvnitř bílého čhortenu byly nalezeny také relikvie. V 60. letech 20. stol. bylo Samye značně zdevastováno během Kulturní revoluce, stejně jako další památky v Tibetu. Naštěstí byla velká část z nich znovu vystavěna nebo prošla rekonstrukcí, takže se dochovaly do dnešní doby.

3.7 Srí Lanka

Stúpy neboli *dagoby* na Srí Lance značně čerpaly z indických modelů. Přesto u nich můžeme najít mnohé odlišnosti. Singhalské stavby se vyznačují velkou jednoduchostí, která svatostánku rozhodně neubírá na monumentálnosti. Charakteristická je absence reliéfu. Hemisférovitý dóm a tóraný jsou bez výzdoby. Zdobnost vykazují spíše menší stúpy, než ty větší, které se hojně stavěly až do 4. stol. n. l.

3.7.1 Anuradhapura

Mezi nejvýznamnější stúpy na Srí Lance patří Anuradhapura. Skládá se jako tradiční stúpy, např. v Sánčí, z velké kupole, která je ale zakončena věží (*kota*). Cejlonští stavitelé tuto věž ozdobili zářezy, které mají představovat slunečníky (podobně jako u indických stúp). Při stavbě věže se snažili o zachycení symboliky pilíře světa a posvátné hory Meru, kterou má *kota* představovat. Hladké polokulovité tělo stúpy má dělat dojem, jako by objímalo zemi. Většinou také chybí tradiční oplocení stúpy, takže je často bez tóran. Cílem této jednoduchosti je snaha o dojem čistoty a otevřenosti. Celý komplex má budit pocit soudržnosti s přírodou. Ke stúpě jsou někdy připojeny malé svatyně, jiné se nacházejí na okraji celého čtvercovitého prostranství. Na Srí Lance také panuje velká úcta k posvátnému stromu bódhi, dodnes jsou kolem chrámů nebo přímo v nich vysazovány stromky bódhi, které byly vypěstovány z původního posvátného stromu. Odnož posvátného stromu daroval srílanskému králi Ašókův syn. Specifikem místní architektury je *měsíční kámen*, jde o kamenný reliéf, který zdobí začátek schodiště, vedoucího do stúpy či chrámu. *Měsíční kámen* je tvořen několika pásy reliéfu. Tyto pásy vytvářejí půlkruh. Kámen je zdoben nejčastěji rostlinnými či

⁸³ *The Stupa*, s. 266

⁸⁴ Zápisky o tajném učení tibetského buddhismu a bönismu.

zvířecími motivy. Nejčastěji jsou zobrazovány květiny, květy lotosu či listy vinné révy. Ze zvířat pak krávy, lvi, sloni nebo husy.⁸⁵

3.8 Nepál

Nepálské stúpy mají mnoho společného s těmi srílanskými, na základní stavbu bývá napojeno několik dalších svatyň. Ve výzdobě se silně promítá esoterický buddhismus a tantrismus, na freskách a v reliéfu jsou zobrazena různá božstva, která nesou četné atributy. Nejvíce jsou zpodobňovány bohyně Pradžnápáramitá, Tára a Vasudhara (nepálský ekvivalent Lakšmí). Typické jsou „vševidoucí oči“ namalované na harmice. Údajně mají představovat oči *lokapalů* (ochránců světa), kteří přebývají uvnitř stúpy, nebo pohled všemocného Buddha. V nepálské architektuře se mísí indické vlivy s čínskými, právě u stúp konstruovaných ze dřeva a cihel, můžeme zaznamenat převislé okapy, vyřezávané trámy a pilíře převzaté z pagod. Tašky na střeše jsou na rozdíl od čínských vyřezávané a velice barevné. Veškeré dřevo, ze kterého je stavba postavena, je plné ornamentů. Vyřezávané okenní rámy, pilíře i trámy bohatě zdobí a zkrášlují jinak strohou cihlovou zeď. Vzniká tím tak unikátní kombinace dřeva a pálených cihel, jedinečná pro architekturu. Stúpa se rovněž neobejde bez mosazných bubnů a pozlacených dveřních strážců.⁸⁶

3.8.1 Swayambhu stúpa

Swayambhu stúpa, neboli „stúpa vzešlá ze sebe sama“. Podle legendy se tato stúpa vynořila z jezera, které se tehdy nacházelo v údolí Káthmandu⁸⁷. S vývojem stúpy měli také údajně co dočinění Tathagátové, tedy buddhové našeho věku. Kromě toho, že se za působení několika z nich stúpa „vynořila“ z jezera, někteří z nich se podíleli na jejím rozkvětu. V době bódhisattvy Mandžusrího ovládali jezero *nágové*, Mandžusrí jezero vysušil tím, že stvořil širokou rokli. Umožnil tak přístup ke stúpě. Starý mýtus vypráví, že když Mandžusrí uslyšel o existenci stúpy Swayambhu, vydal se na toto místo. Když na pahorek vystoupil, nechal vyrůst své vlasy, a vši, které v nich měl, přeměnil

⁸⁵ Srov. Wikipedia: *Ancient Stupas of Sri Lanka* 1. 8. 2010 [online], [cit. 2010-12-12]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_stupas_of_Sri_Lanka> a FISCHER, R. E. *Buddhist art*, s. 66-71

⁸⁶ Srov. FISCHER, R. E.; *Buddhist art*, s. 71-77

⁸⁷ Podle geologických výzkumů se v údolí jezero opravdu nacházelo. Vzhledem k tomu, že bylo toto místo často vystavováno zemětřesením a dalším pohybům půdy, je možné, že na legendách je něco pravdy, že jezero mohlo pomalu zmizet kvůli proláklínám, které v údolí vznikly.

v posvátné opice. Z toho důvodu se Swayambhu někdy také nazývá Opičím chrámem. Za buddhy Krakučandry se okolí stúpy zaplnilo lidmi, kteří zakládali vesnice a města, pod nadvládou krále Dharmakáry. Údolí měl údajně navštívit i král Ašóka a postavit zde chrám, ten se ale nedochoval.⁸⁸

Swayambhu stúpa je součástí komplexu Swayambhunath, v němž jsou kromě stúpy umístěny ještě další chrámy, klášter, knihovna atd. Stúpa je tvořena klasickým polokruhovitým dómem, na který navazuje harmika, na níž jsou Buddhovy „vševidoucí“ oči. Špice složená z třinácti kotoučů představuje cestu k buddhovství, která zahrnuje třináct stavů probuzení. Kolem stúpy jsou umístěny čtyři tóraný atypického tvaru. Jsou pětihranné a z každé z nich vede třináct stuh, které jsou přivázané ke špici stúpy.⁸⁹

3.8.2 Boudha stúpa

Stúpa Boudhanáth se podle geomantů nachází na energeticky nejsilnějším místě celého údolí Káthmandu. Její jméno – Boudhanáth, znamená „Pán osvícení“. *„Vyrůstá z široké čtyř-úrovňové základny, která věřícím nabízí dostatečný prostor pro rituální obcházení a meditaci.“*⁹⁰ Na základně stojí opět půlkruhový dóm, který svým zabarvením působí jako uzavřený lotos. Harmiku zdobí „vševidoucí oči“ se symbolem jednoty uprostřed. Na ní pak navazuje věž stúpy, vystavěná z cihel, tvořena třinácti stupni. Její vrchol je korunován velkým slunečníkem. Stúpa je zdobena četnými výjevy z onoho světa, které jsou převzaty z bönismu a tantrismu, tak typickými pro nepálské umění.

Legenda vypráví o výstavbě stúpy, kterou započala jedna z Indrových dcer - Shamvara. Za to, že ukradla květiny, se znovu zrodila v pozemském světě. Jejím údělem bylo chovat drúbež. Jak její obchod vzkvétal, rozhodla se podpořit dharmu výstavbou stúpy, která by sloužila jako vhodné místo pro úschovu ostatků svatých. Přestože se mnozí snažili Shamvařinu úsilí stát v cestě, vytrvala a s povolením krále pokračovala ve výstavbě. Dokončení stúpy se však nedožila. Její čtyři synové dílo dokončili a do stúpy byla uložena část ostatků buddhy Kášjapy. Shamvařiným synům se za jejich čin dostalo nevídané odměny, bylo jim umožněno, aby se zrodili do podoby, jakou si přáli. Jejich přáním bylo šířit dharmu do Tibetu. Proto se zrodili jako Trisong

⁸⁸ CHICARELLI, C. F. *Buddhist art: an illustrated introduction*, s. 150

⁸⁹ Srov. *Wikipedia: Swayambhunath* 10. 2. 2011 [online], [cit. 2011-03-05]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Swayambhunath>>

⁹⁰ *The Stupa*, s. 134

Detsen (tibetský král), Santarakšita (bódhisattva vedoucí tibetskou sanghu), Padmasambhava (tantrický jogín a guru) a ministr kontrolující jejich počínání. Na základě této legendy je stúpa přirovnávána k drahokamu plnícímu přání.⁹¹

⁹¹ Srov. *The Stupa*, s. 134-136

Závěr

V průběhu práce jsem čtenáře seznámila s druhy buddhistických sakrálních staveb a jejich typologií, která se mnohdy liší region od regionu. Základem každé z nich však zůstává jejich symbolika. Ať už se jedná o stúpu či pagodu, vždy je její součástí pilíř, který představuje posvátnou horu Meru. Často jsou tyto symbolické prvky skryté či nepatrné na první pohled. Přes značnou různorodost také nemizí původní smysl relikviáře či alespoň posvátného místa.

Stejně jako buddhismus se i tyto sakrální stavby rozšířily po celém světě. Ačkoliv jejich původ přičítáme Indii, v umění, které bylo při výzdobě využito, nechybějí helénské a perské vlivy. Takže přestože považujeme toto orientální umění za nám neznámé, je nám vlastně bližší, než si vůbec myslíme.

Velkým přínosem pro poznání pagod jsou zvláště japonské pagody. Jako jedny z mála se dochovaly v nejlepším stavu. Zvláště díky jejich obnovování během staletí. Navíc díky jejich původu, který souvisí s čínskou a korejskou architekturou, se můžeme mnoho dozvědět i o stavbách, které se nacházejí v těchto zemích, ale nedochovaly se. Některé významné pagody (jako např. Asukadera), byly vystavěny znovu. Jejich původní stav je často ještě neprozkoumán. Přestože archeologové pracují na odkrývání těchto vzácných památek, jejich historie je prozatím ne zcela jasná.

Ve výčtu buddhistických staveb bylo obtížné vybrat ty nejvýznamnější a nejkrásnější. V průběhu dějin si většina z nich našla své místo jako důležitý bod chrámu či krajiny jako takové. Přestože z některých zůstaly jen trosky, patří dodnes mezi nejvýznamnější poutní místa, kde se konají oslavy spojené s buddhismem.

Seznam literatury

- AUBOYER, J., GOEPPER, R. *Umění Dálného východu*. Praha: Artia, 1972. ISBN 37-008-72092-08-06-12
- BEER, R. *Symboly tibetského buddhismu*. Praha: BB art, 2005. ISBN 80-7341-674-3
- BOYD, A.; *CHINESE ARCHITECTURE AND TOWN PLANNING 1500 B.C- A.D 1911*. London: Alec Tiranti, 1962. ISBN neuvedeno
- BRAUEN, M. *Mandala: posvátný kruh tibetského buddhismu*. Praha: Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-145-9
- FA-SIEN; *Zápisky o buddhistických zemích*. Vyd. 2. Praha: Aurora, 1995. ISBN 80-901603-8-7
- FISCHER, R. E. *Buddhist art and architecture*. London: Thames & Hudson, 2006. ISBN 0-500-20265-6
- FORMAN, B. *Borobudur: kamenná legenda buddhismu*. Praha: Aventinum, 2004. ISBN 80-903284-6-6
- GAMPERT, V. *Moudrost a umění starých Indů*. Praha: Odeon, 1971. ISBN neuvedeno
- CHICARELLI, C. F. *Buddhist art: an illustrated introduction*. Chiang Mai : Silkworm Books, c2004. ISBN 974-9575-54-7
- KLIMTOVÁ, Z. et al. *Buddha: Obraz Buddhy Šákjamuniho v asijském umění*. Praha: Národní galerie v Praze, 1996. ISBN 80-7035-107-1
- LONGHURST, A. H. *The Story of the Stüpa*. New Delhi: Asian Educat., 1979. ISBN neznámé
- McCALLUM, D. F. *The Four Great Temples: Buddhist Archaeology, Architecture, and Icons of seventh-century Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2009. ISBN 978-0-8248-3114-1
- OBUCHOVÁ, L. *Čínské symboly*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-9045-9
- OLIVOVÁ, L. *Tradiční čínská architektura*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-178-9
- WATSON, W. *Arts of China 900-1620*. New Haven: Yale University Press, 2000. ISBN 0-300-09835-9
- ZIMMER, H. *Myths and symbols in Indian art and civilization*. 8th print., Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992. ISBN 0-691-01778-6

Posvátná místa buddhismu. Z ang. orig. Přel. Milan Váňa. Praha: Pragma, 2003. ISBN 80-7205-955-6

The Stupa: Sacred symbol of enlightenment. Berkeley: Dharma, 1997. ISBN 0-89800-284-2

Seznam příloh

Příloha I. – Obrázková příloha

Příloha I. – Obrázková příloha

Obr. 1 Hlava Buddhy (gandhárská škola).⁹²

Obr. 2 Rudý čhorten v Samye, Tibet.⁹³

⁹² *Wikipedia: Gandhárské umění* 14. 11. 2010 [online], [cit. 2011-03-05]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Gandh%C3%A1rsk%C3%A9_um%C4%9Bn%C3%AD>

⁸⁴ *Sacred destination: Samye monastery* 18. 6. 2009 [online], [cit. 2011-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.sacred-destinations.com/tibet/samye-monastery>>

Obr. 3 Chrám a stúpa parinirvány v Kušinagaře.⁹⁴

Obr. 4 Swayambhu stúpa, Nepál.⁹⁵

⁹⁴ *Wikipedia: Kusunagar* 8. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-18]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Kushinagar>>

⁹⁵ *Wikipedia: Swayambhunath* 14. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Swayambhunath>>

Obr. 5 Hlavní stúpa Borobuduru.⁹⁶

Obr. 6 Reliéf borobuduru zobrazující královnu Máju a její doprovod.⁹⁷

⁹⁶ *Wikipedia: Borobudur* 12. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-18]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Borobudur>>

⁹⁷ Tamtéž.

Obr. 7 Železná pagoda ve městě Kaifeng.⁹⁸

Obr. 8 Pagoda korejského chrámu Pulguksa.⁹⁹

⁹⁸ *Wikipedia: Iron Pagoda* 4. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-18]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Pagoda>

⁹⁹ *Wikipedia: Bulguksa* 16. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Bulguksa>>

Obr. 9 Pagoda chrámu Yakushiji v Japonsku.¹⁰⁰

Obr. 10 Stúpa v Anuradhapuře, Srí Lanka.¹⁰¹

¹⁰⁰ *Wikipedia: Yakushi-ji* 27. 2. 2011 [online], [cit. 2011-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Yakushiji>>

¹⁰¹ *Wikipedia: Anuradhapura* 20. 3. 2011 [online], [cit. 2011-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Anuradhapura>>

Abstrakt

PECHOČOVÁ, K. *Vývoj buddhistické architektury a symbolika pagod a stúp.* České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky.

Vedoucí práce: PhDr. Vít Erban

Klíčové pojmy: Stúpa, pagoda, čhorten, Indie, Čína, Japonsko, Srí Lanka, Tibet, Nepál, Borobudur, buddhistická symbolika, Buddha, sakrální stavby.

Práce pojednává o architektuře a symbolice buddhistických staveb, konkrétně o stúpách a pagodách. Je rozdělena do tří hlavních částí. První představuje tyto sakrální budovy obecně. Druhá kapitola popisuje nejrozšířenější symboly používané v buddhistické architektuře. Poslední kapitola líčí architekturu jednotlivých buddhistických států a konkrétní památky.

Abstract

PECHOČOVÁ, K. *Development of Buddhist architecture and symbolism of pagodas and stupas.* České Budějovice 2011. Bachelor work. University of South Bohemia of České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Philosophy and Religionistics.

Work leader: PhDr. Vít Erban

Key words: Stupa, pagoda, chorten, India, China, Japan, Sri Lanka, Tibet, Nepal, Borobudur, Buddhist symbolism, Buddha, sacred buildings.

This thesis discusses about architecture and symbolism of Buddhist buildings, concretely about stupas and pagodas. It is divided into three chapters. The first of them introduces these buildings in general. The second describes the most extended symbols, used in Buddhist architecture. Final chapter recounts architecture of several Buddhist states and their particular landmarks.